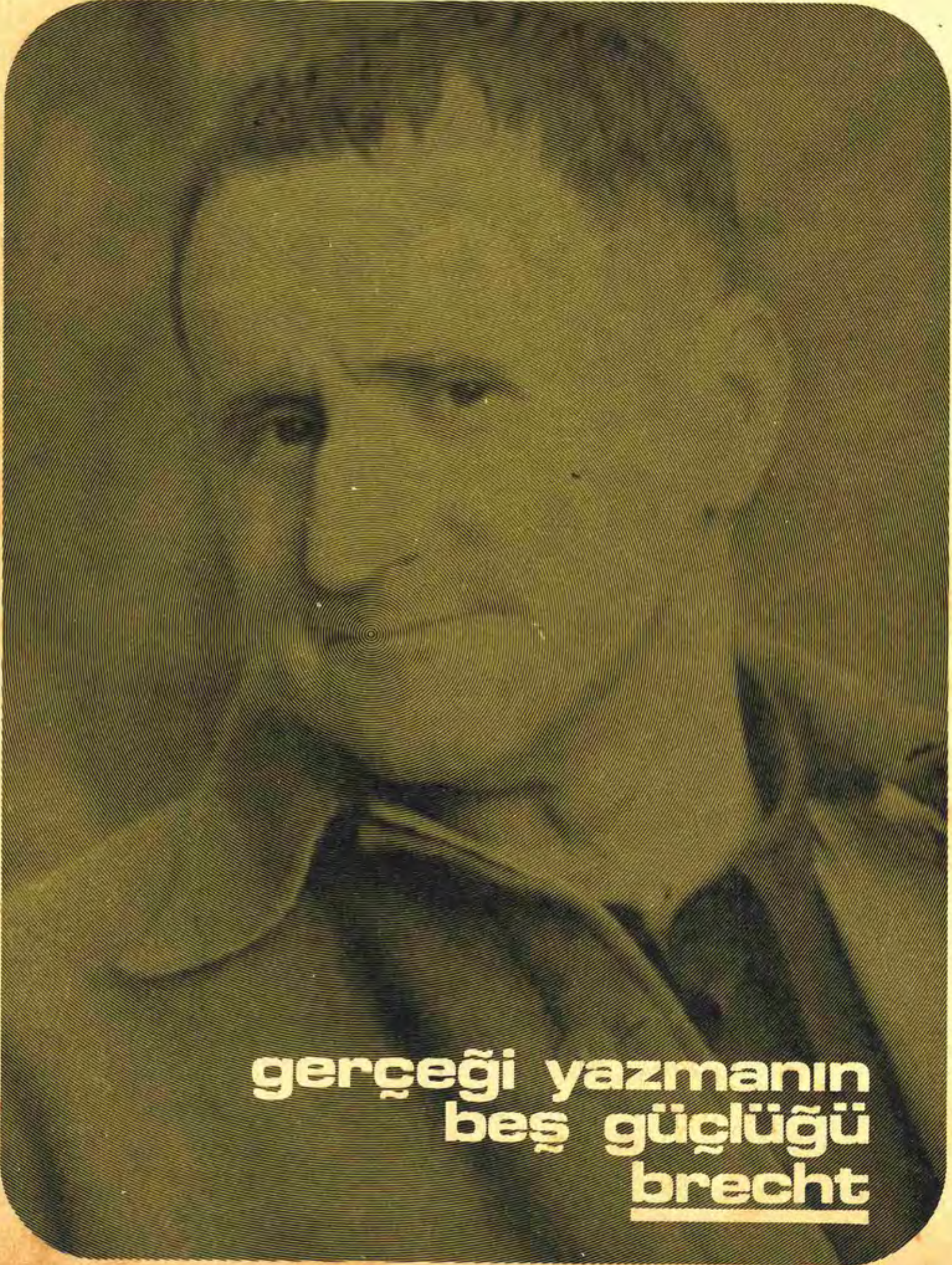
1973
ocak
sayı 1
5 TL.

yeni adımlar

aylık sanat ve siyaset dergisi

E. Saruhan

yeni adımlar
aylık sanat ve siyaset dergisi

OCAK 1973
SAYI : 1

Yönetim yeri : Cağaloğlu, Babıali cad. No. 14 Kat 3
Abone: Yıllığı 50 / altı aylığı 25 lira (dış ülkeler: yıllığı 100 / altı aylığı 50 lira).
Dizgi ve baskı: Murat Mat. Koll. Şti
Tel : 27 45 71
Kapak: Derman Över

Sahibi:
Metin Ilkin
Sorumlusu :
Süleyman Nebioğlu
Yayın Yönetmeni :
Orhan Suda

BAŞLARKEN

Sadece bir yazar ya da bir aydın olarak kalmak isteyenler bizi ilgilendirmiyor. Çünkü biz sanatın bir görevi olduğuna, ve sanatcının, bu görevi yerine getirmek için var gücüyle mücadele etmesi gerektiğine inanıyoruz.

Bugün halkımızın okuduğu, dinlediği, ya da seyrettiği şeylerin yani başka bir deyişle, «tükettiği» **sanat eserlerinin** aslında bir aldatmaca olduğuna, emperyalizmin ve onun yerli temsilcilerinin ekmeğine yağ çaldığına inanıyoruz.

Toza dumana bürünmüş bir ortamda çıktığımızı, büyük güçlüklerle karşı karşıya bulunduğumuzu biliyoruz. Gerici batı kültürünün gölgesinde dinlenen, küçücük dertlerini, özel yaşantılarını piyasaya süren «iyi niyetli» reformist yazarların kol gezdiği, bol ödüllü ve bol reklamlı yayınların dört bir yanı kapladığı bir ortamda dergi çıkarmanın ne demek olduğunu biliyoruz.

Dünyanın ve toplumların sürekli bir değişme içinde olduğuna, bu değişime sanatcıların, aydınların sadece ayak uydurmakla yetinmemeleri, aynı zamanda öncülük etmeleri gerektiğine inanıyoruz.

Güçlükler bizi korkutmuyor, en zor durumda bile yapılması gereken doğru bir şey vardır. Bu doğru şeyin ne olduğunu göstermek, kimlerin neyi, niçin savunduklarını bir bir anlatmak boynumuzun borcudur. Bu borcu mutlaka ödeyeceğiz.

Orhan SUDA

B. BRECHT

gerçeği yazmanın beş güçlüğü

Bu yazı, Brecht'in 1934'de yani, Faşizmin Almanya'da çöreklendiği ve bütün dünya için korkunç bir tehlike haline geldiği bir dönemde yaptığı ünlü konuşmanın çevirisidir.

Bugün yalanla, bilgisizlikle mücadele etmek ve gerçeği söylemek isteyen bir yazar, en azından beş güçlüğü yenmek zorundadır. Yazar, bütün baskılara rağmen, gerçeği söylemek **cesaretini** göstermeli, ne kadar gizlenirse gizlensin, onu **gün ışığına çıkarıp** bir silah gibi **kullanabilmeli;** gerçeğin kimlerin elinde etkili olacağına **karar verebilmeli** ve gerçeği onlara iletecek kadar **zeki** olmalıdır. Faşizm döneminde yazanlar için bu güçlüklerin üstesinden gelmek çetin bir iştir. Faşizmden kaçanlar ya da kovulanlar, hatta burjuva özgürlüğünün hüküm sürdüğü bir rejimde yaşayanlar da bu güçlüklerle karşı karşıyadırlar.

1) **Gerçeği söylemek cesareti.**

Yazarın gerçeği söylemesi, örtbas etmemesi, gerçeğe aykırı hiçbir şey yazmaması gerektiği açıkca görülmektedir. Yazar ne «güçlülere» boyun eğmeli, ne de güçsüzleri aldatmalıdır. Güçlülere boyun eğmemek çok zordur. Güçsüzleri aldatmak ise çok kolaydır. Güçlülerin hoşuna gitmemek, her şeyden vazgeçmek demektir. Emeğinin karşılığını almaktan vazgeçmek, bazen çalışmaktan vazgeçmektir. Güçlülerden yana olmayı reddetmek ise, çoğu zaman, gösterişe, şöhrete boş vermek demektir. Baskı ve şiddetin son derece arttığı devirler, genellikle, parlak sözlerin geçerli olduğu devirlerdir. Fedakârlık anlayışının göklere çıkarıldığı bu devirlerde işçilerin beslenmesi ve barınması gibi önemsiz ve bayağı konulardan söz etmek yürek ister. Köylülere övgüler yağdırılırken, onların yere göğe sığdırılamayan emeğini daha verimli kılacak tarım makinalarından ve yemlerin ucuzlatılmasından söz etmek yürek ister. Bütün hoparlörler, bilgisiz insan, bilgili insandan yeğdir diye bağırırken «kimin yararınadır bu» demek yürek ister. Sadece üstün ırklara hayat hakkı tanıdığı bir dönemde, bunca felâketin açlık, bilgisizlik ve savaş yüzünden meydana geldiğini söylemek yürek ister. Ezilmiş, yenik düşmüş bir insanın kendini eleştirmesi de yürek ister. Zulüm görenler hatalarını kabul etmeyi göze alamazlar. Zulüm korkunç bir haksızlık gibi görünür onlara. Zalimlerin kötü yürekli oldukları için zulmettiklerine, güçsüzlerin ise, erdemlerinden ötürü zulüm gördüklerine inanırlar. Oysa tepelenmiş, yenik düşmüş bir erdemdir bu, gücünü yitirmiştir artık. Yani güvensizlik veren, yararsız bir erdemdir. Çünkü, erdemin güçsüzlüğü kolayca kabul edilecek bir şey değildir. Yağmurun yaş olduğunu kabul etmeye benzemez bu. **İyilerin erdemli oldukları için değil, güçsüz ve korkak oldukları için yenildiklerini söylemek de yürek ister.** Gerçeği, yalanla mücadelesi içinde göstermek ve onu genel, erişilmez, belirsiz bir şey haline getirmemek gerekir. Aslında, yalanın kendisidir genel ve belirsiz olan. Bir kimsenin gerçeği dile getirdiği belirtilince önce diğerlerinin, yani birçoklarının ya da bir tek kişinin başka bir şey söylediği, meselâ yalana başvurduğu, yuvarlak sözleri tekrarladığı belirtilmiş olur. Gerçeği dile getiren ise, pratik, somut, ve inkâr edilemez bir şeyi, belirtilmesi gereken bir şeyi söylemiştir...

Dünyanın çığrığından çıktığını, yuvarlak sözlerle dile getirmek pek cesur olmayı gerektirmez. Bazıları, sanki toplar kendi üzerlerine çevrilmişcesine yiğitlik taslar, belirsiz, genel haklardan söz ederler uluorta. Uğrunda hiçbir şey yapmadıkları ve uzun zamandan beri çöplendikleri bir ganimetten pay almalarını sağlayacak bir özgürlüğü savunurlar. Onlara göre, gerçek, kulağa hoş gelen bir şeydir sadece. Gerçek, rakamlardan ve olgulardan ibaretse, gerçeği gün ışığına çıkarmak için çaba harcamak ve incelemeler yapmak gerekiyorsa ilgilenmezler, boş verirler. Gerçeği gevelemekle yetinirler sadece. Aslında neyin gerçek olduğunu bile bilmezler.

2) **Gerçeği gün ışığına çıkarmak.**

Baskı ve şiddet dönemlerinde gerçeği söylemek güçtür, bu yüzden, gerçeği söyleyip söylememek birçoklarına göre sadece bir namus meselesidir. Onlar bunun bir cesaret meselesi olduğunu sanırlar. İkinci güçlüğü, yani gerçeği gün ışığına çıkarmanın (keşfetmenin) güçlüğünü unuturlar. Aslında onu gün ışığına çıkarmak pek kolay değildir.

Önce, **hangi** gerçeği söylemek gerektiğini keşfetmek bir hayli güçtür. Meselâ, bugün, büyük bir devletin (nazi Almanyasının), bütün dünyanın gözü önünde, en aşağılık bir barbarlığın içine gömüldüğünü, üstelik, en korkunç bir şekilde sürdürülen iç savaşın, belki de, dünyayı bir enkaz yığını haline getirecek genel bir savaşa yol açacağını herkes bilmektedir. Şüphesiz, bir gerçektir bu, ama bunun yanısıra başka gerçekler de vardır. Meselâ, iskemlelerin insanlar otur
sun diye yapıldığı ve yağmurun gökten yere yağdığı yanlış değildir. Yazarların çoğu bu tür gerçekleri dile getiriyorlar. Onlar, batmakta olan bir geminin üzerine resim yapan ressamlara benziyorlar. Sözünü ettiğimiz ilk güçlüğü göze almıyorlar hiç. Ama gene de vicdanları rahat. Zalimlerin hışmına uğramaksızın yapıyorlar resimlerini fakat kurbanların çığlıkları ırgalamıyor onları. Buna rağmen, dile getirdikleri gerçeklerin, iskemlelerin ne için yapıldığını ve yağmurun nasıl yağdığını belirtmekten başka bir şeye yaramadığını söylemek bile kolay değildir, çünkü gerçeklere bambaşka bir kılıf giydirmesini biliyorlar. Söyledikleri şey aslında şundan ibarettir: «iskemle iskemledir» ve «hiç kimse yağmurun gökten yere yağmasını önleyemez.»

Belirtilmesi gerekli gerçeği keşfetmek kolay değildir. Birçokları, en acil meseleleri halletmeye uğraşırlar, ne güçlülerden korkarlar ne de yoksulluktan. Gene de gerçeği keşfedemezler. Bilgileri yeterli değildir. Kafalarının içi hurafelerle, önyargılarla doludur. Geçmişi özlerler. Dünya akıl erdiremiyecekleri kadar karmaşıktır. Yeterli veriler yoktur ellerinde. Ekonomik ve sosyal ilişkileri göremezler. Sadece namuslu olmak yetmez. Bilgi edinmeleri, metotlu çalışmaları gerekir. Büyük değişikliklerin meydana geldiği, karışıklıklarla dolu dünyamızda diyalektiği, ekonomiyi ve tarihi bilmek zorundadırlar. Bu bilgiyi kitaplardan ve hayattan edinebilirler. Gerçeklerin birçoğu, daha kolay yollardan keşfedilebilir. Gerçeği araştırmak isteyenin bir metotu olmalıdır, ama gerçek, metotsuz da,

hiçbir araştırma yapmaksızın da bulunabilir. Fakat rastlantılara bel bağlıyarak yola çıkıldı mı, insanlara, nasıl davranmaları gerektiğini öğretecek bir gerçeklik anlayışına erişmek pek mümkün değildir. Sadece basit olguları tesbitle yetinenler, dünyamızın anlaşılmasını sağlayamazlar. Oysa dünyayı anlamak ve değiştirmektir gerçeğin amacı.

Gerçeği söylemek isteyen ve onu keşfedebilecek olanlar için aşılması gereken üç güçlük daha vardır.

3) Gerçeği bir silah gibi kullanabilmek.

... Çok yaygın bir görüşü ele alalım. Bu görüşe göre, faşizm, kapitalizm ile sosyalizmin yanında yer alan (ve onlara hâkim olan) yeni bir kuvvettir, bir üçüncü kuvvettir.

Bu görüşe göre, sadece sosyalizm değil, aynı zamanda kapitalizm de, faşizme rağmen, varolmakta devam edecektir. Düpedüz faşit bir görüştür, faşizme taviz vermektir bu. Faşizm, kapitalizmin yer aldığı tarihi bir safhadır, yani hem yeni hem de eski bir şeydir. Kapitalizm, faşist ülkelerde ancak faşizm şeklinde varolur ve **kapitalizmin en açık, en aşağılık, en gaddar ve en yalancı şekli olan faşizmi yenmenin tek yolu, kapitalizmle mücadele etmektir.**

Faşizmi doğuran kapitalizmi yermeksizin, faşizmle nasıl mücadele edilebilir?

Kapitalizme baş kaldırmaksızın, faşizmle mücadele edenler, barbarlığın yarattığı barbarlıktan yakınanlar, dana pirzolası yemek isteyen ama danaların öldürülmesine razı olmayan insanlara benziyorlar. Dana eti yemek istiyorlar ama kan görmeye dayanamıyorlar. Onları hoşnut etmek için, kasabın, eti vermeden önce, ellerini yıkaması yeter. Onlar, barbarlığı yaratan mülkiyet ilişkilerine değil, sadece ve sadece barbarlığa karşı çıkıyorlar. Barbarlığı yerenler, bunu aynı mülkiyet ilişkilerinin hüküm sürdüğü ama, kasapların, et vermeden önce, ellerini yıkadıkları bir ülkede yapıyorlar.

Şiddet tedbirlerinden yakınmalar, halk bu tedbirlerin kendi ülkelerinde mümkün olmadığına inandığı sürece belki bir an için etkinlik kazanabilir. Bazı ülkeler, mülkiyet ilişkilerini görünüşte pek sert olmayan tedbirlere başvurarak devam ettirebiliyorlar. Başka ülkeler amaçlarına ulaşmak için şiddete başvurdukları halde, diğer bazı ülkeler, üretim araçlarının mülkiyetini garanti eden demokrasiden yararlanıyorlar. Fabrikalar, madenler ve toprak mülkiyeti üzerine kurulan tekel, her yerde barbarlığın şartlarını yaratır ama bu şartları ustaca gizler. Bu tekel, kendi varlığını korumak için doğrudan doğruya şiddete başvurduğu andan itibaren, barbarlık bütün açıklığı ile görünür.

Barbar tekellerin, hukuk kurallarını hiçe saymalarına, sanata, felsefeye, edebiyata sırt çevirmelerine göz yuman bazı ülkeler, yabancı konukları davet ederek, sanatı, felsefeyi, edebiyatı yeren konuşmalar yaptırmaya can atıyorlar; savaş hazırlıkları için, savaşı haklı göstermek için yararlanıyorlar bundan. Meselâ, devrimizde her türlü felâketin ve kötülüklerin anavatanı olan Almanya'ya karşı bir savaş açılmasını körükleyenlerin gerçeği kabul ettikleri söylenebilir mi? Olsa olsa, bunların güçsüz ve zararlı birer budala oldukları söylenebilir. Çünkü bu çığırtkanlık, Almanya'nın mahvolması ve bütün Almanların öldürülmesi sonucunu doğuracaktır. Çünkü zehirli gaz, suçlular arasında hiçbir fark gözetmeksizin öldürür.

Gerçeğin ne olduğunu bilmeyen bir insan, onu boş, anlamsız sözlerle anlatır. Meselâ, «Almanlar» hakkında verîştirir, «kötülük» ten yana yakıla söz eder. Dinleyen ne yapacağını bilemez. Almanlıktan mı vazgeçmelidir? Kendisi iyi bir insan olursa bu cehennem hayatı son mu bulacaktır? Barbarlığı, barbarlık yaratır ve barbarlık, eğitimin yarattığı ahlâklı davranış sayesinde ortadan kalkar, denir. Bütün bu parlak sözlerin pratikte hiçbir geçerliği yoktur ve aslında kimseye hitap etmez.

Bu tür konuşmalar, sebepler zincirindeki birkaç halkayı belirtir sadece ve bazı muharrik güçleri, durdurulması imkânsız güçler olarak gösterir. Oysa, bunlar, felâketlere sebeb olan güçlerin gizli kalmasını sağlayan karanlık sözlerdir.

Faşizm, insanın yapısından ileri gelen tabiî bir felâket değildir. Tabiî felâketleri bile dile getirmenin insana yaraşır bir tarzı vardır, bu da, insanın mücadeleci gücüne seslenen bir anlatım tarzıdır.

Yokohoma'yı yerle bir eden büyük bir depremden sonra, Amerikan gazetelerinin birçoğunda, bir deprem alanını gösteren fotoğraflar yayınlanmıştı. Fotoğrafların altında «steel stcod» (çeliğe hiçbir şey olmadı) diye yazılıydı. Gerçekten de, okurların dikkati bu nokta üzerine çekildi mi, ilk bakışta sadece yıkıntılar gören bir kimse, çelik binaların depremden zarara uğramadığını farkedecektir. Depremle ilgili yazılarda yapı mühendislerinin söyledikleri son derece önemlidir. Çünkü onlar, toprak kaymasını, sarsıntıların şiddetini, meydana gelen ısının derecesini hesaba katarlar ve depreme dayanıklı binaların yapılmasını sağlarlar. Faşizmden, savaşdan, ve bunca felâketten söz eden bir kimse, pratik geçerliği olan bir gerçeği dile getirebilmelidir. Yani faşizmin de, savaşın da üretim araçlarından yoksun emekçi kitlelerin başına, üretim araçları sahiplerinin sardıkları belalar olduğunu göstermelidir.

Felâketler, kötülükler, gerçekten dile getirilmek isteniyorsa, bunlardan kaçınmanın yollarını gösteren bir şekilde anlatılmalıdır. Bu felâketlerden kaçınmanın yolları bilinince, kötülüklerin birçoğu ortadan kaldırılabilir.

4) **Gerçeğin kimlerin elinde etkili olabileceğine karar vermek.**

Yazılı belgelerin, fikir ve sanat pazarında yüzyıllardan beri süregelen alışılmış kuralları, yazarı, eserinin kimin eline geçeceği kaygısından kurtardığı için, onda, yazdığı şeyin aracı yada tüccar tarafından herkese ulaştırılacağı izlenimini yaratır. Oysa, aslında, yazar konuşuyor, ve onu, parası olanlar (eserini satın alabilenler) dinliyordu. Söylediklerini herkes duymuyordu, duyanlar ise, her hangi bir şeyi dinlemek istemiyorlardı. Çok tartışıldı bu mesele. Burada şunu belirtmekle yetineceğim : «Birine yazmak», «yazmak» oluverdi. Oysa, gerçek, öyle sadece iyi niyetle yazılamaz. Ondan yararlanabilecek olan «birine» yazmak gerekir mutlaka. Gerçeğin bilinmesi, okurlarla yazarlar arasında geçen ortaklaşa bir süreçtir. Doğru şeyleri söylemek için iyi anlamak ve iyi anlatmak gerekir. Söyleyen de dinleyen de gerçeği iyi tanımalı, iyi düşünmelidir. Ve biz yazarlar için gerçeği kime söylediğimiz ve onu bize kimin söylediği önemlidir.

Gerçeği, kötülüklerden, felâketlerden en çok zarar görenlere söylemeli ve onlardan öğrenmeliyiz. Dinleyicilerimiz (okurlarımız) durmadan değişecektir. Bavyeralı köylüler, her türlü ayaklanmaya karşıydılar, ama savaş uzayınca ve cepheden dönen oğulları çiftliklerde iş bulamayınca, onlar da ayaklandılar.

Yazarlar için, gerçeğin nasıl söyleneceği önemlidir. Genellikle, gerçeğin,

yavaş sesle, ağlamaklı bir sesle, karıncayı bile incitmeyen insanların edasıyla söylendiğini duyarız. Bu sesi duyan kimse, yoksulluk içinde yüzen biriyse, büsbütün mutsuz olur. Duyduğu ses, belki düşmanların sesi değildir, ama onun uğruna mücadele edenlerin sesi de değildir. Gerçek, mücadelecidir ve sadece yalanla değil, yalanı dört bir yana ileten çok kararlı kimselerle de mücadele eder.

5) **Gerçeği iletecek kadar zeki olmak.**

Gerçeği söylemek cesaretini gösterdim diye gurur duyanlar, onu keşfetmenin mutluluğuna erenler, ve gerçeği yararlı kılacak bir çaba göstermekten yorulanlar, çıkarlarını savundukları kimselerin gerçeği sahip çıkmalarını sabırsızlıkla beklediklerinden, gerçeği yazmak için zeki olmanın gereğini duymuyorlar. Bu yüzden, çoğu zaman, emeklerinin meyvasını devşiremiyorlar. Gerçek, gizlendiği, baskı altında tutulduğu dönemlerde onu yaymanın, iletmenin bir yolu bulunabilir. Konfüçyus, ülkesini ilgilendiren eski bir belgede değişiklikler yapmıştı. Birkaç kelimeyi değiştirmişti sadece. Metinde, imparator Kun, filozof Wan'ı, dilini tutmasını bilmediği için, ölüme mahkûm etti diye yazılıydı. Konfüçyüs, «ölüme mahkûm etti» yerine, «öldürttü» dedi. İmparator Untel, bir suikasta kurban gitti diye yazılıydı, Konfüsyüs «gebertildi» dedi. Böylece, Konfüçyüs, tarihin yeni bir şekilde yorumlanmasına yol açtı.

Devrimizde, «toprak» yerine, «toprak mülkiyeti»nden söz eden kimse, yalana başvurmaktan kaçınmış olur. Kelimelere başka bir anlam yüklemez; yani topraktan söz açan, tarlaları, buram buram kokan çiçekleri, ve toprağın bereketliliğini dile getiren bir yazar, böylece, yöneticilerin yalanlarını kolaylaştırır. Çünkü, mesele, ne toprağın bereketliliği, ne de insanlardaki toprak sevgisidir. Aslolan, buğday fiyatları ve emeğin ücretidir. Topraktan kazanç sağlayanlar, kızgın güneş altında buğday üretenler değildir, ve toprağın kokusu Borsa'yı ilgilendirmez. Oysa toprak mülkiyeti dendi-mi, yalan açığa çıkmış olur. Baskı ve şiddetin söz konusu olduğu bir ülkede «disiplin» yerine «itaat, boyun eğme» sözünü kullanmak gerekir. Çünkü disiplin, ille de bir müstebitin varlığını gerektirmez, ve «itaattan, boyun eğmekden» daha yüce bir anlam taşır. «Şeref» yerine, «insanlık onuru»ndan söz edilirse, fert görüş alanından silinmemiş olur. Bir ülkenin şerefini «ayak takımının» kurtardığı ve yönetici zenginlerin, açlıktan ölenlere şeref dağıttığı bilinen bir şeydir. Konfüçyüs'ün tutumu bugün de geçerlidir. Konfüçyüs, ülkesindeki olayların yanlış yorumlanmasını önlüyordu. İngiliz Thomas Morus, «Ütopya» adlı eserinde, adil bir rejimin hüküm sürdüğü bir ülkeyi anlatıyordu, ama aslında, kendi ülkesine çok benzeyen bambaşka bir ülkeden söz ediyordu. Lükres, epikürcü ateizmi, mısralarının güzelliği sayesinde yaydığını belirtiyordu.

Üstün artistik bir nitelik, önemli bir fikrin anlatılmasını sağlayabilir. Şüphe uyandıracak bir nitelikse bu, dozu kasten azaltılabilir. Meselâ, polis romanları yoluyla, toplumun eleştirisi yer yer yapılabilir.

Şekspir, daha basit bir artistik anlatım seçmişti. Korialanus'un anasının, Roma üzerine yürüyen oğluna karşı çıktığını belirtirken, bazı önemli sebeblerden dolayı, bir başka dil kullanmıştı. Korialanus tasavvurundan vazgeçsin istiyordu. Ama bunu, birtakım sebeblerden, ya da derin bir coşkunluktan ötürü değil, zayıf karakterli olduğu için, eski alışkanlıklarının etkisiyle yapmasını bekliyordu. Şekspir, gerçeği nasıl ileteceğini biliyordu. Antonius'un, Sezar'ın cesedi ba-

şında söyledikleri bunun tipik bir örneği idi. Antonius, Sezar'ın katili Brutus'un şerefli bir insan olduğunu israrla belirtiyor ama onun yaptıklarını da anlatıyordu ve böylece, bu sözler daha büyük bir etki yaratıyordu. Dört bin yıl önce yaşamış Mısırlı bir şair buna benzer bir yola başvurmuştu. Mısır'da iç savaşların hüküm sürdüğü bir devirdi. Yönetici sınıf, büyük düşmana, yani kölelere karşı kendini güçlükle savunuyordu. Söz konusu şiirde saraya bir bilgin gelir ve iç düşmana karşı savaşılmasını önerir, kölelerin isyanı yüzünden meydana gelen karışıklığı uzun uzun anlatır:

Soylular gözyaşı döküyor, soysuzlar sevinç içinde. Güçsüzleri aramızdan kovalım sözleri yükseliyor her kentten.

Değirmenleri zenginler döndürüyor şimdi, gün ışığı görmeyenler ortalıkta dolaşıyor. Hazineler yağma edildi, saray harabeye döndü. Yoksullar zengin oldu, ekmek bulamayanlar buğday ambarlarına kavuştu. Ambarları başkalarının mallarıyla dolup taşıyor.

Başkalarının sadakalarıyla geçinenler şimdi sadaka dağıtıyorlar.

Bir çift öküzü bile olmayanların sürüleri var. Sabanını koşacak hayvan bulamayan ağıl sahibi şimdi.

Barınacak yerleri olmayanlar şimdi konaklarda oturuyor.

Saray danışmanları buğday ambarlarında yatacak yer arıyor, sokaklarda yatanlar ise, ipek yorganlar altında uyuyorlar.

Bir kayığı bile olmayanın gemileri var, sahibi boynunu bükmüş bakıyor. Bir giydiğini bir daha giymeyenler, paçavralar içinde dolaşıyor. Kendisi için bir arşın bez bile dokuyamıyan işçi, ipeklere bürünmüş şimdi.

Zengin susuzluktan yanarken, yoksul arp çalıyor. Ömründe ağzını bıçak açmayanın evinde şarkılar söyleniyor şimdi.

Yoksulluk yüzünden kadınsız gezenler, asil kadınlarla düşüp kalkıyor. Çarşıya pazara gönderilenler, şimdi alışverişe başkalarını yolluyorlar.

Efendilerin uşakları: «biz amacımıza eriştik, sürünmek sırası «şimdi» sizde diyorlar.

Şüphesiz, ezilenlerin, yani yoksulların çok hoşlanacağı bir anlatım tarzıdır bu. Ama yazara kimse bir şey diyemiyor, çünkü nasıl anlatacağını biliyor.

Swift, yoksul çocukların bir mezbahaya doldurulup kasaplık et diye satılmalarını ve böylece, memleketin refaha kavuşacağını önermişti bir eserinde. Ama Swift bile bile yapıyordu bunu. Nefret ettiği bir anlayışı, bir uygulamayı yeriyordu. Ne kaadr büyük bir nefret duyduğu kimsenin gözünden kaçmıyordu.

Hangi alanda olursa olsun, savunulan düşünceyi akıllıca, yani bir kolayını bularak, anlatmak, ezilmişlerin davasına yararlıdır. Çok gereklidir bu. Düşünmek, sömürü düzeninde aşağılık bir şey olarak kabul edilir çünkü.

Toplumun en yoksul tabakalarına yarar sağlayan faaliyetlere, kötü gözle bakarlar. İhtiyaçların giderilmesini düşünenler aşağılık bir yaratık olarak kabul edilirler. Açlar, oburlukla; savunacak hiçbir şeyi olmayanlar, korkaklıkla; zalimlere güvenmeyenler güçsüzlükle, emeğinin karşılığını almak isteyenler tembellikle suçlanır. Böylesine toplumlarda, düşünmek, genellikle, aşağılık ve zararlı bir şeydir. Düşüncelerin açıklanmaması, söylenmemesi istenir. Ama gene de bir yolu vardır düşünceleri söylemenin.

Bilimlerin gelişmesi, sektörler arasındaki hız farklarına rağmen bir tutarlılık gösterir ve yöneticiler, her şeyi kontrol edemezler. Gerçeğin savunucuları,

düşman gözlerin nisbeten göremiyeceği mücadele alanları seçebilirler. Aslolan, doğru düşünme metodunu, yani her şeyde ve her fenomende değişen ve değişebilen veçheleri gün ışığına çıkaran bir metodu öğretmektir. Yöneticiler büyük değişikliklerden nefret ederler. Her şeyin olduğu gibi kalmasını, binlerce yıl devam etmesini isterler. Göçüp gitmekte olanı ortaya koyan bir araştırma metodu, ezilenleri yüreklendirmenin en kestirme yoludur. Durmadan değişen birçok şey arasında bir bağlılık bulunduğunu ve her şeyin bir çelişkiler bütünü olduğunu ileri sürmek, diktatörlerin hiç hoşlanmadıkları ve çok tehlikeli buldukları bir tutumdur. Kitleleri safalete mahkûm eden yöneticiler, bu sefalete kendilerinin sebeb olduğunun bilinmemesini isterler. Kaderden söz ederler, bol bol. Sefalet onların hatası değil, kaderin cilvesidir. Bunun aksini söyleyenler ve düzendeki bozukluklarının sebeblerini araştıranlar, çoğu zaman kodesi boylar.

ÖZETLEYELİM

Avrupa kıtasının korkunç bir barbarlığın içine yuvarlanmış olması ve bunun, üretim araçları üzerinde hüküm süren mülkiyet ilişkilerinin şiddet ve baskı yoluyla devam ettirilmek istenmesinden ileri geldiği, çağımızın büyük gerçeğidir (sadece bu bilgiyle yetinmek pek bir şeye yaramaz, ama bunsuz, önemli hiçbir gerçeğe erişemeyiz). Niçin bu hale düştüğümüzü açıkca göstermeden barbarlığın üzerimize çöreklendiğini belirtmek neye yarar? Zulüm görüyorsak, bunun sebebi, mülkiyet ilişkilerinin devam ettirilmek istenmesidir.

Bunu söylemekle dostlarımızı, yani mülkiyet ilişkilerinin şiddete başvurulmaksızın devam ettirilmesinin mümkün olduğunu sananların birçoğunu yitireceğimiz şüphesizdir.

Nazi Almanya'sında hüküm süren barbarlığın iç yüzünü ortaya koyan gerçeği söylemek zorundayız, çünkü bu barbarlığa son verecek, yani mülkiyet ilişkilerini değiştirecek eylemi gerçekleştirmek ancak böyle mümkündür.

Gerçeği, mülkiyet ilişkilerinden en çok zarar görenlere ve bu ilişkilerin değiştirilmesini özleyenlere söylemek ve bu beş güçlüğün hepsni birden halletmek zorundayız.

Türkçesi : Orhan Suda

SANDOR
PETÖFİ

Büyük Macar şairi. 1823 te doğdu. Macar edebiyatının en güçlü lirik şiirlerini yazdı. Bir ulusun bir ulusu sömürmesine karşı savaştığı gibi, bir sınıfın bir sınıfı sömürmesine karşı da savaştı. Macaristan'ın kurtuluş savaşında düşmana karşı çarpışırken öldü (1849).

çağımızın şairlerine

Öyle kolay sanma sen bu işi, kardeşim,
hemen kalkışma tellerden türküler döktürmeye!
Sazı eline bir kere almaya göresin,
bir görev yüklendin demektir, bilesin,
çok ağır bir görev, ve belâlı.
Geldinse anlatmaya yalnız kendi derdini, kardeşim,
yalnız kendi zevkini anlatmaya geldinse,
bırak elinden o kutsal sazı,
sana burda hiç kimse kulak asmaz.

Ey şairler, gireceksiniz halkla kol kola,
alevlerin, fırtınaların içinden geçeceksiniz,
hiç durmadan yürüyeceksiniz, ama hiç durmadan;
alçaktır halkın bayrağını elinden düşüren de,
şurda, geride, bir kenarda gizli gizli,
bir parçacık dinleneyim, diyen de alçak!

Halk bakacak, görecek, anlayacak,
acı çeken kim, baş kaldıran kim, dövüşen kim,
kim işi oluruna bırakmış,
kim gününü gün eden,
kim şarlatan,
kim korkak!

Peygamberler çıkacak, yalancı ve kurnaz,
durun, diyecekler size, durun, ey insanlar,

işte burası, diyecekler, sizi yaşatacak yer,
işte burası bolluk ülkesi, mutlu toprak.
Bu korkunç yalanlara kanmayacak ama hiç kimse,
ne açlık kanacak, ne susuzluk kanacak, ne de umutsuz yaşamak,
haykıracak güneşte kavrulan milyonlarca insan,
hepsi yalan diyecekler, hepsi yalan, hepsi yalan.

Ne zaman eşit pay alırsak hepimiz bolluk sepetinden,
ne zaman hepimiz sırayla oturursak hak sofrasına,
ne zaman her eve girerse beceketli aydınlığı bilimin,
ne zaman pırıl pırıl yanarsa tekmil evler aydınlıklar içinde,
işte o zaman deriz, burda duralım, tamam,

işte burası bolluk ülkesi, mutlu toprak.
Biz o güne kadar, dur durak bilmeden,
sürdüreceğiz amansız savaşımızı,
dağ taş demeden yürüyeceğiz,
gözler çakmak çakmak, yumruklar sımsıkı.
Sonunda, bütün bu çabalara karşılık,
hiç bir şey geçmeyebilir de elimize,
yola çıkarken biz bunu zaten göze almıştık.

Ölüm kondurup alnımıza yumuşak bir öpücük,
kaparsa usulcana göz kapaklarımızı,
ve ipekten kefenler ve çiçekler içinde
alıp korsa bizi kara toprağa,
bu bile yeter de artar bize.

Çevirenler : **A. Kadir — Ş. Hulûsi**

ölümüm

Lauro de Bosis, 1901 yılında Roma'da doğdu. Ilkin, «Icaro» adlı lirik dramıyla ün sağladı. «Ölümümün hikâyesi»ni, geri dönmezsem yayınlansın diye bir arkadaşına bıraktı. Ve 2 Ekim 1931'de, Roma üzerine anti-faşist bildiriler dağıtmak için uçağına bindi. Ya vuruldu, yada yakıt yetersizliğinden uçağı düştü. Lauro bir daha geri dönmedi.

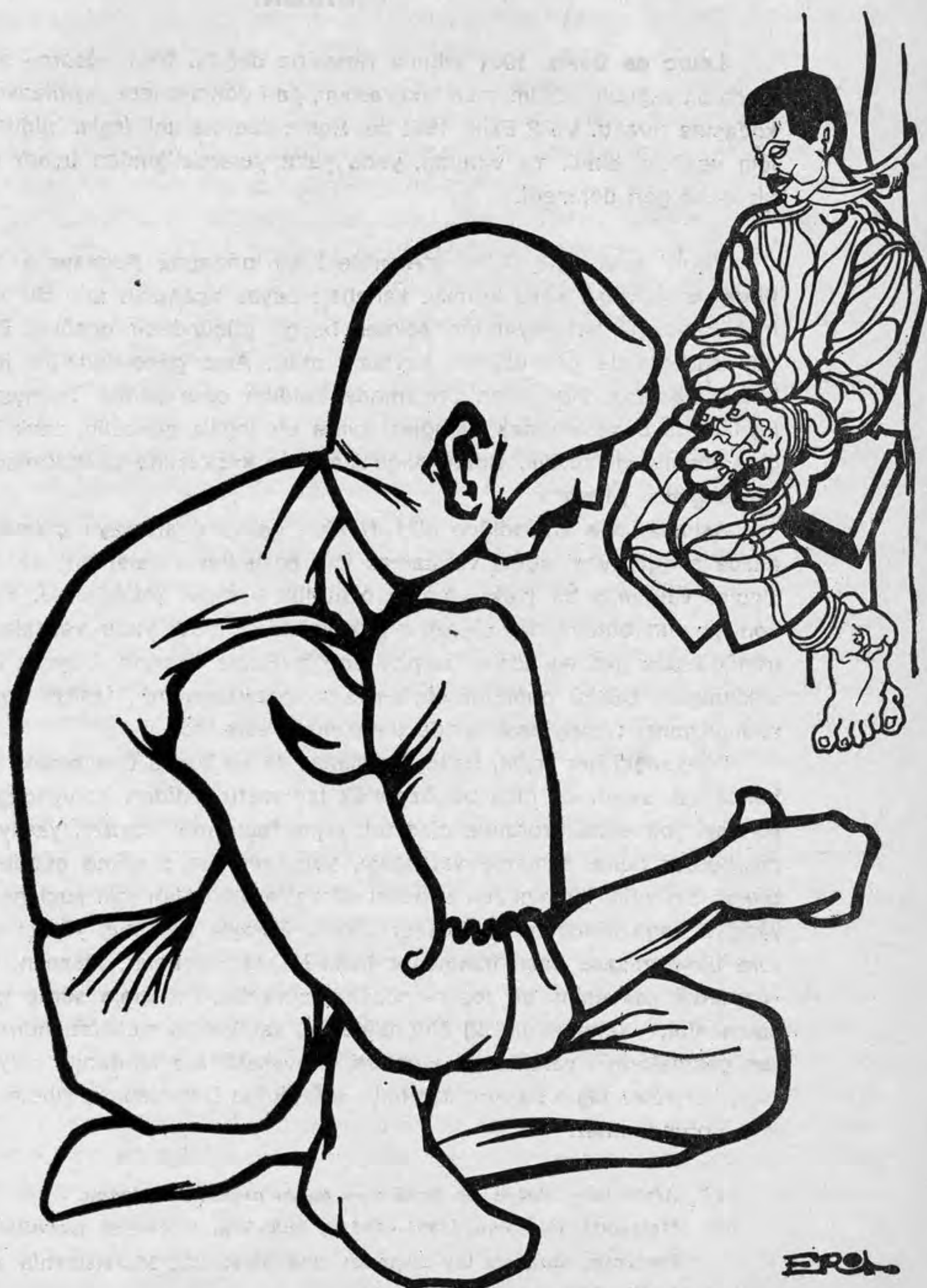
Yarın, saat üçte, Côte d'Azur'deki bir ormanda **Pegasus**'la buluşacağım. **Pegasus**, gövdesi koyu kırmızı, kanatları beyaz uçağımın adı. Bir kırlangıç gibi ince olmasına bakmayın siz, seksen beygir gücündedir uçağım. Benzinin verdiği sarhoşlukla gökyüzünün koynuna atılır. Ama geceleyin, bir hayalettir bulutlar arasında. Hercynian ormanında buldum onu; sahibi Tirenyen denizi (1) kıyılarında bana verecek. Uçağını, avare bir Ingiliz gencinin, zevk için kiraladığına inanıverdi zavallı. Bozuk Ingilizcem de kuşkusunu uyandırmadı hiç. Umarım bağışlar yalanımı.

Aslında, ona söylediğim gibi, Nuh'un gemisini aramaya çıkmayacağım Pegasus'la; (görevimi açığa vurmamak için söyledim o yalanları) denizin ötesinde zincire vurulmuş bir halk yığınına özgürlük bildirisi götüreceğiz. Yeryüzüne bir konuşmanın bölümlerini atacağız gökyüzünden. Yedi yıldır yasaklanmış bu özgürlüğü dile getiren sözler serpiştireceğiz Roma üzerine. Boşuna değil bu yasaklamalar. Çünkü bunların söylemesine gözyumsalardı, faşizm denen işkence mekanizması birkaç saat içinde temelinden sarsılırdı.

Dünyadaki her rejim, hatta Afganistan'da ve başka ülkelerdeki rejimler bile, halklarına, sınırlı da olsa bir özgürlük tanımıştır. Iktidarı koruyacağım diye düşünceyi yok etmek zorunda olan tek rejim faşizmdir. Faşizm, yaşayabilmek için mecburdur buna. Binlerce vatandaşı, yargılamadan sürgüne gönderdiği, ya da birkaç bin yıllık hükümlülük süresini dört yıla sığdırdığı için suçlanamaz o. Anayasa'ya bağlı olduğunu ileri sürer çünkü. Parayla tutulmuş yüzbin askeriyle teröre başvurmazsa nasıl hükmeder halka? Ona inananlar, Musolini hazretlerinin «özgürlük kokuşmuş bir leştir» sözüne sığınırlar. Faşizmin sürüp gitmesini kabulenenler, Matteotti'nin (2) öldürülmesini, katillerinin mükâfatlandırılmasını, Italyan gazetelerinin yalanlarını, ajanlara, provakatörlere harcanan milyonları, kısacası, her vatandaşın başının üzerinde asılı duran Demokles'in kılıcını sineye çekmek zorundadırlar.

(1) *Akdeniz'in İtalya ve Sardunya adası arasındaki kısmı.*

(2) Matteotti, *Giacomo (1885 - 1924), hukukcu, reformist sosyalist milletvekili.* Faşizmin amansız bir düşmanı olan Matteotti, Mussolini'nin emriyle öldüdürülmüştür.

1850 yılında Avusturyalı Burbonların ve öteki italyan zalimlerinin bile bu kadar azgınlaşmadıklarını biliyoruz. Onlar vatandaşları yargılamadan sürgüne göndermedi. Onların dört yıl boyunca verdiği hapis cezalarının toplamı, hiçbir vakit yedi bin yılı bulmadı. Her şey bir yana, onlar, faşizmin yaptığı gibi, paralı askerlerden kurulu ordularına liberallerin oğullarını almadılar. Oysa faşizm, sekiz yaşındaki çocukları ailelerinden koparıp alıyor (liberal ve sosyalist ailelerin çocuklarını bile), cellatların üniformalarını giydirip barbar ve savaşçı bir eğitimden geçiriyor. **«Tüfeği seviniz, makinalıya tapınız, ve kasaturayı unutmayınız»** diyordu Musolini bir makalesinde.

Şiddetten başka hiçbir şeye aklı ermez faşizmin. Çünkü faşizm varolmak için saldırganlığı övmek ve Toscanini'nin suratına yumruğu indirmek zorundadır. Matteotti'nin öldürülmesi bir kazadır diyorlar. Tutukluları konuşturmak için, faşizmin işkenceye başvurduğu bir uydurmacadır diyorlar. Ama faşizm, kendi varlığını ancak böyle sürdürmek zorundadır. Yabancı basın anlamalı bunu. Faşizmden barışcı ve insancıl bir anlayış beklenemez. Faşizm, ayakta durabilmek için bu anlayışı yok etmek zorundadır. Faşistler bunu çok iyi biliyorlar ve iktidarı ellerine geçirdiklerinden beri, İtalya, çocuklara zincirlerini sevmenin, özgür olanlara acımak gerektiğinin öğretildiği büyük bir hapishane haline geldi. Bugün yirmi yaşında olan gençler bu ortam içinde yetiştiler. Matteotti'nin adı onlara yabancı. On üç yaşına basdıklarından beri, insanların, devletin kendilerine tanıdığı haklardan başka hakları olmadığı öğretildi onlara. Pek çoğu inandı buna. Musolini'nin İtalya'yı sosyalistlerden kurtardığı yalanı tartışmasız kabul edildi. Ama İtalyan halkının bu yutturmacaya kandığı düşünülmemelidir. Halkın anti-faşist oluşu, yöneticilerin fısıltılardan korkmaları, özgürlüğü dile getiren en masum bir düşüncenin bile cezalandırılması bunun ispatıdır.

1930 Haziranında, bütün hukuk adamlarının ve yöneticilerinin, faşizmin kendi mezarını kazdığını anlatan mektuplarını yayınlamaya başladım. Faşizmin, «arkamızdan boran gelir» diye ortalığı birbirine kattığı o günlerde, fırsattan istifade, boranı kar topuna tutarak, binlerce mektup dağıttım elden ele. Bir çığ gibi büyüdü bu mektuplar Beş ay tek başıma yürüttüm bu işi. Her on beş günde bir «Antifaşist cephe» adına altı yüz mektup gönderdim. Her alıcıdan, mektubu altı kopya çoğaltıp başkasına yollamasını istedim. Aralık ayında yurt dışına çıkmak zorunda kaldım. Mektupları postalamayı üzerine alan iki arkadaşı polis tutukladı. İşkence gördü arkadaşlarım ve on beş yıl hapis giydiler. Biri İtalyanın tanınmış yazarlarından edebiyat ve sanat eleştirmeni Mario Vinciguerra'dır. Mario, o vakitler, hasta olmasına rağmen, bütün bir gece (hem de Aralık ayında) Roma polis Merkezi'nin damında çırılçıplak bırakıldı sabaha kadar. Kafasına yedicoplardan kulağının biri sağır oldu. İki metrekarelik bir hücreye kapatıldı. Oturacak bir sandalye bile yoktu hücrede. Yatağı gece koyar sabah alırlardı. İngiliz ve Amerikan gazetelerinin ve nüfuzlu politikacıların protestoları üzerine, işkenceler azaltıldı. Musolini, af diledikleri takdirde, ikisini de serbest bırakacağını söyledi, ama onlar böyle bir şeye yanaşmadılar.

Arkadaşlarımın tutuklandığını duyduğum gün, İtalya'ya dönmeye karar vermek üzereydim. İlk aklıma gelen Roma'ya gidip onların kaderlerini paylaşmaktı, ama bir askerin görevi, teslim olmak değil, sonuna kadar savaşmaktır dedim kendi kendime. Hemen Roma'ya gitmeye karar verdim. Amacım teslim olmak değil, dört yüz bin mektubu uçaktan atıp Anti-faşist Cephe'nin gereğini yerine

getirmekti. Sonra, ya savaşa katılacaktım ya da başka çarelere başvurmak için birliğime dönecektim. Roma göklerinde düşman uçakları uçmadı hiç. İlk ben yapacağım bunu, dedim kendi kendime, ve hemen yol hazırlıklarına başladım. Karar yerinde, ama uygulaması güçtü, çünkü bir şairin günlük ekmeğini kazanması zorken, üstelik de sürgündeyken, bu işler için gerekli parayı ve imkânları sağlaması daha da güçtür. Hem, ben bırakın uçak, motosiklet bile kullanmadım ömrümde. Rue de Pont'da, Hotel Viktor Emmanuel'de kapıcı olarak çalıştım bir süre. Cumhuriyetçi arkadaşlarım, başına iş açtın dediler. Doğrusunu söylemek gerekirse, yalnız kapıcı değil, aynı zamanda muhasebeci ve santral memuruydum da. Sık sık, üç dört zil birden çalardı. Ben yukarı kata avazım çıktığı kadar bağırırdım : «Irma 35 numaraya iki porsiyon tereyağ.» Roma üzerindeki saldırıma hazırlanmaktan uzaktı bu uğraş. Ama postanenin faturaları ve müşterilerin makbuzları arasında Tirenyen Denizi haritasını inceliyordum. Hazırlığımın geri kalan bölümü, hikâyenin en ilginç yanı, ama ne yazık ki, gizli kalmak zorunda.

Mayısta, Versailles yakınlarında bir Farman uçağı ile ilk uçuşumu yaptım. Sonra sırrımın faşistlerin kulağına gittiği haber verildiğinden, ortadan kayboldum ve İngiltere'de takma bir adla ortaya çıktım. 13 Temmuz günü, bir İngiliz uçağıyla ve seksen kilo broşürle Cannes'dan hareket ettim. Sadece beş saatlik uçuş talimi yaptığımdan, başka bir arkadaşın hayatını tehlikeye sokmak istemedim; tek başıma yola çıktım. Ne yazık ki, Korsika sahilinde başıma gelen bir kaza, serüvenimi sona erdirdi. Uçağımı bir tarlada bırakarak kaçmak zorunda kaldım. Sırrım açığa çıkmıştı şimdi. İtalya'da esrarengiz pilotun kim olduğunu anlamakta güçlük çekmediler. Hem öyle bir çaba harcadılar ki koltuklarım kabardı. Portremi bile yapmaya uğraştılar. Verdiğim zahmet için özür dilerim onlardan.

Bundan böyle, tesadüflere bel bağlayamazdım artık. Başarımın en büyük şartı buydu oysa. Aslında, Uçan Hollandalı için Umut Burnu neyse, Roma da benim için oydu şimdi : mutlaka varmalıydım oraya. Bütün tehlike dönüş uçuşundaydı. Dörtyüzbin mektubu teslim etmeden ölmeyeceğim. Mektuplarda söylenenler öneri olmaktan öte gitmeyen şeyler. Vatandaşlarıma, vatandaşlığın ne olduğunu göstermek ve içinde bulundukları durumu anlatmaktadır amacım. İnanıyorum ki, İtalyanları uyarmak uğruna ölüm göze alınmazsa, faşizm son bulmayacak. Risorgimento döneminde binlerce genç ölümü göze aldığı halde bugün parmakla sayılacak kadar az böyleleri. Babalarından daha inançsız ya da cesaretsiz oldukları için değil, faşizmi ciddiye almadıkları için. Hepsi de, başta önderleri olmak üzere, faşizmin hızla çökmesini bekliyor, eninde sonunda devrilecek bir rejimi çökertmek için canlarını tehlikeye atmayı saçma buluyorlar. Yanlış bu. Ölmek gereklidir. Umarım ki, birçokları beni izleyecek ve hiç olmazsa halkı uyandırmayı sonunda başaracaklar.

Mektuplarımdan başka, Bolton King'in **İtalya'da faşizm** adlı kitabından da birkaçını atacağım yeryüzüne. Nasıl, açlıktan ölen bir kente ekmek atmak gerekirse, Roma'ya da tarih kitapları atmak gerek.

Korsika ve Monte Kristo adası üzerinde bin iki yüz ayak yüksekte uçtuktan ve son yirmi kilometreyi süzülerek katettikten sonra, aşağı yukarı saat sekizde Roma'ya varacağım. Tek başıma yedi buçuk saatlik uçuş yapmama rağmen, düşersem, pilotluğu beceremediğim için olmayacak bu. Uçağım saatte yüz elli kilometre hızla uçabilir. Musolininkilerse üç yüz kilometre. Dokuz yüz uçakları

var böyle. Hepsi de, her hangi bir sahilde, şüpheli bir uçak gördüler mi makinalıyla düşürme emri aldılar. Beni iyi tanımıyabilirler, ama birinci teşebbüsten sonra vazgeçmeyeceğimi anlamışlardır. Arkadaşım Balbo görevini yaptıysa beni bekliyorlardır. Böylesi daha iyi: ölümüm yaşamamdan daha değerli olacak.

ANTİ-FAŞİST CEPHE

— 1 —

Vatandaşlar!

Özgürlüğün bilinmeyen bir kahramanına tapıyorsunuz, ama özgürlüğe inananları hapse atanların, onu her gün biraz daha çiğnemesine ses çıkarmıyorsunuz. Kara gömlekli bu faşist, ölülerimizin üzerine basarak, kuruldu tahtına. Onların, uğrunda can verdikleri özgürlüğe, kara gömlekli faşist «kokuşmuş ceset» diyor ve karşı koyan çıkmadığı için, özgürlüğü, dokuz yıldır çiğniyor ayaklarının altında.

Iki kentin kurtarılması uğruna altı yüz bin vatandaş öldü. Bütün İtalya'yı köleleştirmiş bir adama daha ne kadar dayanacaksınız?

Dokuz yıldır, güçlü ve işbilir bir hükûmet için, vicdan özgürlüğünün feda edilmesi gerektiği söyleniyor size. Dokuz yıl sonra, bu hükümetin sadece en gaddar bir hükümet haline gelmekle kalmadığını, aynı zamanda, hükümetlerin en pespayesi olduğunu da gördünüz. Aranızda yabancı bir garnizon gibi duran faşizm, sizi sadece silik bir yaratık haline getirmekle kalmıyor, elinizden varınızı yoğunuzu da alıyor. Memleketin ekonomik hayatını felce uğratıyor. Savaşa hazırlanmak ve sizleri baskı altında tutmak için milyarlar harcanıyor. Millî gelir çarçur ediliyor. Gözü dönmüş efendilerin yemliği haline getiriyorlar ülkeyi.

Vatandaşlar!

Cebinizden çıkan paralarla beslenen bu haydutlar sizi korkutmasın, bu «1848 Radetzky» de, ikinci Risorgimento da, birincisi gibi zafere ulaşacaktır. Anti-faşist Cephe'nin liderlerine verdikleri ölüm cezaları, onların nasıl bir korku içinde bulunduklarını göstermektedir. Cumhuriyetçi Ispanyollar ülkelerini özgürlüğe kavuşturdular. Kendi vatanınızı bundan yoksun kılmayın.

II

Vatandaşlar!

Kim olursanız olun, faşizmi şiddetle yeriyorsunuz ve faşizmden utanç duyuyorsunuzdur. Ama hiçbir şey yapmadığınız için sizler de sorumlusunuz. Yapılacak bir şey yok diye kendinizi haklı çıkarmaya kalkışmayın. Doğru değil bu. Yürekli ve şerefli her insan, özgür bir İtalya için sessizce çalışmakta. Bizimle birlik olmak istemeseniz bile her vakit kendi başınıza yapabileceğiniz **DOKUZ ŞEY** vardır. Yapabilirsiniz bunları, öyleyse yapmalısınız :

1 — **HIÇ BIR FAŞIST TÖRENE KATILMAYIN.**

2 — **HIÇ BIR VAKİT FAŞIST BIR GAZETE ALMAYIN! HEPSI YALAN DOLUDUR.**

3 — **FAŞIST REJIMI ÖVÜCÜ TEK SÖZ ETMEYIN.**

4 — REJIMIN TÜM UŞAKLARINI KENDİ ÖZEL YAŞANTINIZDA VE IŞ HAYATINIZDA BOYKOT EDİN. ONLAR SIZDEN YARARLANMAKTA ÇÜNKÜ.

5 — ATILAN HER FAŞIST ADIMA, HER NE PAHASINA OLURSA OLSUN, KARŞI ÇIKIN. EN İYİ ADIM BILE SİZE VURULAN ZİNCİRE BİR HALKA EKLEMEK IÇINDIR BOTTAİ, «ŞİMDİYE KADAR BULDUĞUMUZ EN İYİ POLİS TEDBİRİ KORPORATİF (FAŞİST) DEVLET IDARESIDIR» DEMIŞTI.

6 — FAŞIZMDEN HIÇ BİR ŞEY KABUL ETMEYİN. SİZE IKRAM ETTİĞİ HER ŞEY KÖLELIĞINIZIN BEDELİDİR.

7 — ANTİ-FAŞİST CEPHENIN BROŞÜRLERINİ ELDEN ELE DOLAŞTIRIN. ELİNİZE GEÇEN EN KÜÇÜK GERÇEK HABERI ÇEVRENIZE YAYIN. GERÇEK, HER VAKİT ANTI-FAŞISTTİR.

8 — ZOR GÜNLERDE GÜVENEBİLECEĞINIZ ZİNCİRLEME BİR ARKADAŞLIK İLİŞKİSİ KURUN.

9 — İTALYA'YA VE ÖZGÜRLÜĞE INANIN. ITALYAN HALKINA YENİLGİYİ BENİMSETMEK, FAŞIST REJİMİN TEMEL FELSEFESIDİR. INANDIĞINIZ VE SAVUNDUĞUNUZ DÜŞÜNCELERİ BAŞKALARINA ANLATIN. RİSORGIMENTO'YA BAĞLIYIZ. YENİ ZALİMLER ESKI ZALİMLERDEN DAHA GADDAR VE DAHA KÖTÜ. AMA GEBERİP GİDECEKLER ENİNDE SONUNDA. ONLARI BİRLEŞTİREN FESATLIK, BİZİ BİRBIRİMİZE BAĞLAYAN İSE, ÖZGÜR OLMAK İSTEĞİDIR. CUMHURİYETÇİ İSPANYOLLAR ÜLKELERINİ KURTARDILAR. KENDİ ÜLKENIZİ BUNDAN YOKSUN KILMAYIN.

Türkçesi : Şemsa İLKIN

İRFAN YALÇIN

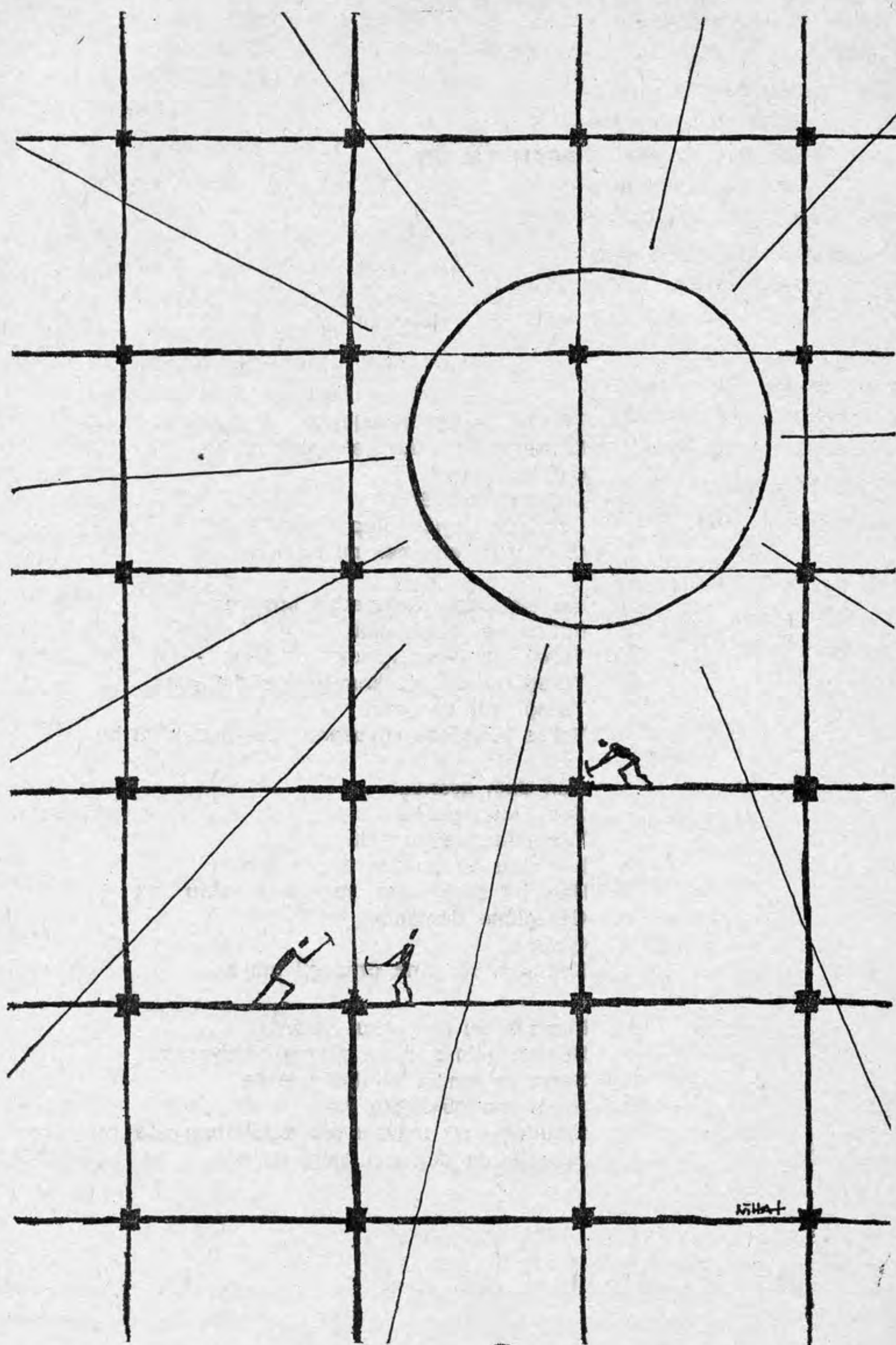
ağıt

Ellerini unutup çiçeklerde
Kimsesiz baharları beklemek mi bu
Dağlarda ses
Dağlarda rüzgâr
Dağlarda ceylân olup
Uzun uzun ağlamak mı bu

Hiç kimseden korkmadan büyüyor
Fırtına ve tohum gibi
Yüreği bir kanın içinde
Yüreği karanlığın kemiklerine değiyor
Yüreği gür ve serin
Yoksa bir gülün kokusunu yasaklamak mı bu

Gün dağı aşanda
Sen öldün çünkü
Yaprakların suyu öldü
Bir kuzu bir kurdun önüne kondu
Hani bir sesin vardı ya kuşlar doldu ona
Gel gitme demedim
Gittin
Kapıların rüzgârla örtülüşü mü bu

Elimdeki şu üç yoksul karanfil
Nerden gelmiş, niçin gelmiş bilmiyorum
Sesin ve rengin var bahçelerde
Saçlarının gürültüsü var
Umudumu bir mavzer gibi tutuyorum işte
Damarlarda dağların akışı mı bu.

METİN İLKİN

erkek gibi

Önceki gün köy erkeklerinin yarı bölüğü korkudan dilleri tutulmuş gibi konuşmaz etmez, yarı bölüğü çifte namluları gibi karanlık bakışlarla önüne çıkanı yoklar tartar bir havadaydı. Birazı acılıydı, ama acıları içlerinde basılı, kasketlerini devirmiş ses vermez durumdaydılar. Kadınlar, (başlık parası ödenmiş kadınlardır), günlük görevlik işlerinde ellerine tezdiler, gelgelelim hiç türkü dökmedi dudakları.

Okulluk çocuklar bile köyün bozuk havasından tedirgindiler. Bir şeyler sezinliyor, ama soramıyorlardı. Sormaya gelenekleri yoktu.

Delibaş'ın ortancası Alican, akşam yemeğinde tatsızdı. Bir iki kaşık tarhanayla yetindi, hemen sofradan kalkıp yattı, büzüldü. Sonradan gelen ağabeyi Şerifali ile kardeşi Şaban, Alican'ı itiş kakış düzeltip uzattılar, yoksa üçü birden sığışamazdı döşeğe.

Şerifali, «Rahatın mı bozuldu, küçük?» dedi.

Alican, sığışma düzeni için uyandırılmaya alışıktı, ağabeysine dik dik bakması bu yüzden olamazdı. Küçük, sevimli yüzü şimdi donuktu, ama sesi gene yumuşak çıktı.

«Ağabey, babamın ne durumu var ki bugün, ağabeyciğim?»

«Nene gerek babamın durumu, uyumana baksana sen!» dedi Şerifali. Yorganı başına çekti.

Alican, sormuş ağzının payını almıştı ya, ne olup bittiğini öğrenmeye kalkışmadı bir daha. Gelgelelim, sabahleyin, sormaya gerek kalmadan bir şeyler öğreniverdi.

Ali, gergin, gözleri büyük büyük açılmış, durdu anasının karşısına, direndi.

«Niye gitmeyecek mişim okula, ben dersimi yaptım?» dedi. «Öğretmen ne der sonra...» Daha söyleyecekti ama dudakları titremeye başladı, gözleri doldu.

Ana da bulandı, buruldu oğlunun önünde; yalnız, «Okul yok artık,» diyebildi kısık, zoraki bir sesle.

Alican, vurulmuş da çırpınan bir kuş gibi, «Ana!» dedi. «Herkes gitsin de ben niye gitmeyeyim, ana?» dedi.

Ana sustu.

Alican, «De bana, anacığım, de bana!» diye yalvardı titreyen sesiyle.

Delibaş, beklenmedik bir gürleyiş gürledi.

«Ezerim seni ayağımın altında şimdi, ezer canını çıkarırım. Sana ne

diyorlar? Okul yok diyorlar, okul yok diyorlarsa yoktur. Sana da, başka hiç kimseye de okul yok artık. Anladın mı? Okul öldü.»

Kılıcı kından sıyırmış gibi, hazır öfkelenmişken epey bir zaman da kendi kendine söylendi. Bu okullarda gavurluk öğretiliyormuş yalnız. Yağmur duasının yalan bir şey olduğu öğretiliyormuş. Şu durup duran dünyanın döndüğü öğretiliyormuş. «Vay dürzü gominist vaay! Sana öğrettik işte dünyanın kaç bucak olduğunu.»

Şerifali, Alican'ı dürte dürte sürdü odadan. Dışarda, «Ulan aptal!» dedi. «Bir vurşa canın çıkacak, daha durmuş okul boku karıştırıyorsun. Okul öldü dedi, duymadın mı? Okul ölmüşse ne yapalım. Ben okudum mu?»

Alican'ın, anasının karşısındayken dolu dolu, boşanmaya hazır gözlerinde, babasının gürlemesiyle, yaşlar çekilip kurumuştu. Şimdiyse ağabeysine bakışı bıçak sivrisi gibiydi.

«Okul ölmez,» dedi.

Şerifali diklendi.

«Babamın yapmadığını bana yaptırmadan defol karşımdan. Bas!»

Alican, alt dudağını dişleyip defoldu ağabeysinin karşısından. Başını eğmişti, ağır ve duraksak yürüyordu. Elbet okul ölmezdi. Çünkü okul bir yapıydı. Olsa olsa bir duvarı yıkılır ya da çatısı çökebilirdi, ki onu da onarmak zor değildi. Bütün çocuklar çalışırdı okulları için. Nitekim, okulda, oturup üzerinde ders çalıştıkları sıraları, Öğretmen ve küçücük çocuklar, yani kendileri yapmışlardı. Öğretmen, bu köye gelen ilk öğretmendi. Okul ise bir kuru yapı. Öğretmen, ilk aylığını yatırıp ilçeden testere, keser, çivi, daha bir yığın şey almıştı. Taa Çoban Kuytusunun oralardan ağaç kesilip taşınmıştı okula. O eğri büğrü ağaçlardan böyle düzgün, ölçülü sıralar yapılabilmişti. Ne güzel olmuştu sınıfları. Sonra Öğretmen, ikinci aylığını alınca ilçeden büyük bir harita getirip asmıştı duvara. Memleketlerinin yalnız ağanın arazisi ve de bu arazinin yakınındaki birkaç ilçe ile Ankara olmadığını, daha çok, çook büyük olduğunu o haritadan öğrenmiş de şaşmışlardı. Hem de, büyüklüğünü bırak, bu memleketin madenlerinin bolluğunu, ovalarının bereketliliğini, ormanlarının gürlüğünü, akarsularının gücünü öğrenince bir kat daha artmıştı şaşkınlıkları. Öğretmen'e «Ama biz hep yoksulluk gördük,» demişlerdi. Öğretmen'in cevabı, «Bu yoksulluğu ortadan sizler kaldıracaksınız,» olmuştu. «Biz mi? Biz bunu nasıl yapabiliriz?» Öğretmen, «Okul sıralarını nasıl yapabildinizse,» demişti. Öğretmen'in gözünde memleketi yeni baştan yapacak olan bu çocuklar, şimdi, (eğer yıkılmışsa), duvarı onarmak değil temelinden çatısına yeni okul yapabilirlerdi.

Tökezleye sürçe giden Alican, oradan, ona okulu yasaklayan kişilerin bulunduğu yerden uzaklaştıkça okuluna yaklaşmış oluyordu. Nerdeyse vardığı Köybaşı Köprüsünden Taştümseke saptı mı az bir yolu kalacaktı, ki artık okulu karşısında göre göre yürürdü. Hem Alican da, bütün öteki öğrenciler de köprüden sonrasını yoldan saymazlar, karda tipide bile ağırlığını duymadan aşarlardı.

Alican, baktı okulun ne yıkığı var, ne çöküğü. «Okul ölmez,» dedi, kendine bile yabancı gelen bir sesle. Ama aldırmadı kandırıldığına; şimdi tek üzgüsü, yaptığı, elbet kanısına göre, hiç yanlışsız yaptığı ev ödevini, çantası yanında olmadığından, öğretmenine gösteremeyeceğiydi. Üstelik geç kalmış olmalıydı. Derse başlanılmıştı her halde.

Sınıfa girmeden alt dudağını ısırarak kapıyı vuran Alican, sınıfta, du-

dağını daha güçle ısırdı, dişlerinin yardığı yerden kan geldi ağzına. Taş gibi kaldı.

Öğretmen yoktu. En ön sırada Sarıaligillerin Seyit tek başına oturmuş iç çeke çeke ağlıyordu. Çopur, Garip, İzsürücünün iki oğlu Ahmet ile Zeynel ve Ayşe bacının öksüzü Hüseyin karatahtanın dibinde birbirlerine sokulup çömelmişler, sanki aralarında tartışıyorlarmış da kapının açılmasıyla susuvermişler gibi, hep birlikte Alican'a bakıyorlardı. Çerçinin oğlu Salih, ortalarda bir sıranın üzerine çıkıp oturmuş, o her zamanki bilgiçliği şimdi daha bir yüzünden taşar durumda, tesbih çekiyordu.

Seyit'in ağlaması hiç dinmedi.

Alican kekeleye kekeleye ne olduğunu sorunca, ağlamasını kesmeden Seyit verdi cevabı.

«Öğretmen ölmüş!»

Ve sonra ağlamaya yüksek sesle devam etti.

Alican'ın sırtından sovuk bir ürperti geçti. Katıldı. Yüzü gergin, bakışı korkutucuydu. Oraya saplanmış bir mızrak gibi dimdikti.

Zeynel, çömelik durduğu yerden kalkıp yavaş yavaş Alican'a sokuldu, kollarını açıp sarıldı ona. Sarılıştılar. Alican, gönlü ezile ezile, «Öğretmen öldü ha?» dedi. Ama niye gepgenç ölsündü, niye ders yılı bitmeden, öğrencilerini yarı yolda bırakıp ölsündü. Öğretmen niye ölsündü. Niye Abdo Ağa değil de öğretmen; niye ağanın kötü bakışlı kötü gidişli adamları değil; niye Köpek Osman değil; niye mayın artığı Murat değil, (ki o mayından kolu bacağı budandıktan sonra hep yakarır oldu Tanrıya «canımı al da kurtulam» diye diye); niye Şıh Memo değil, (Şıh Memo köye seyrek gelir ama bir geldi mi tüm köylüyü soyar sızdırır da gider); niye bütün bu, insanlara zararından, kötülüğünden gayrı bir dokunuru olmayan adamlar değil de öğretmen ölsündü.

«Niçin?» diye boğuk bir ses çıktı Alican'dan.

Zeynel'in cevabı boğazında düğümlüydü, yutkundu durdu yalnız.

Alican, «Nasıl... nasıl ölmüş?» dedi.

Zeynel, tüfek namlusu önündeymiş gibi tir tirdi. Sesi titrekti söylerken.

«Öldürülmüş!»

Alican, «Kim yapmış?» diye bir çığlık attı. Kurşunu şimdi kendi yemiş gibiydi çığlığına bakarsan. Ama hemen kan baydırması bir ılımanlık geldi üzerine, sesi yavaş, sözü tane tane oldu.

«Kim vurmuş, Zeynel? Nasıl vurmuş? Niçin vurmuş?»

Zeynel, «O biliyor,» dedi. Çerçinin oğlu Salih'i gösterdi.

Salih, «Nedenini medenini bilmem,» dedi. «Onu kurşuna dizdiklerini gördüm yalnız. Dün, öğle üzeri oldu bu. Onu meşelikten yukarlara, çıplak kayalara doğru sürüyorlardı ben gördüğümde.»

Alican, sovukkanlıydı. «Sonra?» dedi.

«Sonra, işte, kayalığa çıktılar, orda doğrulttular tüfekleri, ateş ettiler.»

Zeynel'in kardeşi Ahmet, çömelik durduğu yerden hızla doğruldu. «Yalancıdır bu!» diye bağırdı.

Salih, «Alican'ın babası da vardı ateş edenlerin arasında,» dedi, «Babasına sorsun bakalım ne diyecek?»

Alican, tam Salih'in üzerine atılacakken Zeynel önüne geçince durdu arkadaşını kırmamak için. Ama sövdü okkalı okkalı.

Salih, karşılık verse durumunun kötüleyeceğini bildiğinden sus pus baktı yalnız. Sövgüyü yemiş kırmışı boynunu ya bana başka tepkisi olacaktı; eğer gene olay üzerine bir şey sorarlarsa bilgi vermeyecek, kıvran-

dıracaktı onları. Biliyordu ki, şimdi şu altısı sanki babaları öldürülmüş gibi yandı yürek çırpınacaklar, bilmeye öğrenmeye aranıp araştıracaklardı. **Sorun da kıvrandırayım sizi karşımda,** dedi içinden.

Gelgelelim, tesbihi çevire çevire boşuna bekledi, bilgisine başvurulduğunda ağırdan almayı tasarlayıp boşuna şişindi. Ne yüzüne bakan oldu, ne de bir şey soran.

Çömelikler oturumu Alican da katıldıktan sonra uzun sürmedi. Kısa bir süre fısıldaşıp kalktılar. Sessizce çıktılar sınıftan.

Ne Seyit'in sızıl sızıl ağlamasına katılabilir, ne Salih'in güvenilmez sözleriyle oyalanabilirlerdi. Aralarında kararını aldıkları işleri vardı yapılacak. Önce gerçeği hiç yalansız yanlışsız öğrenmeliydiler. Bu sorup etmekle olmazdı, kestirmeden, böyle her kanlı işe bulaşanlardan birini kaçıracaklardı dağa; orda tüfeği ensesine dayayıp konuşturacaklardı. Adam kaçırma görevini Çopur, Garip, Hüseyin ve Zeynel yüklendi; bu gurubun başı Zeynel'di. Tüfek sağlama görevi Alican ile Ahmet'indi; Ahmet, Alican'ın yardımcısı olacaktı. İki gurup, Köybaşı Köprüsüne inen keçiyolunun daha başında ayrıldılar, kalabalık olan birinci gurup geriye kaldı. Onlar, ikinci gurup epey arayı açtıktan sonra yürüyüşe geçti, hem birbirleriyle ilgisizmiş gibi dağınıktılar. Garip, ilerde bıtım ağacının dibine oturdu, hepten ayrıldı gurubundan.

Okulun sıraları, eksiklerini yaparlarken öğrendikleri bir çok şeyin en önemlisi örgütlenme olmuştu; o zaman, birlikte ve disiplinli hareket etmekle olanaksız gibi görünen işleri nasıl kolayca başarmışlarsa şimdi de bu üzerlerine düşeni başaracaklardı. Küçük küçük çocuklar olduklarını, bedence cılız olduklarını biliyorlardı; ve başaracaklardı.

II

Yukarda çoğalan, koyulaşan boz bulutlar havasını kapamıştı köyün. Evlerde gaz lambası az kısılınca loşluğa gömülen yüzler değişik görünürdü ya şimdi de öyle, yolda rastladıklarına derinden bakarsan şaşıyordun. Ahmet, «Sürücü ihtiyarlamış birdenbire,» dedi. Alican susuyordu. «Yüzü sarkmış gibi geldi bana,» dedi. Alican susuyordu. «Sen dikkat etmedin mi?» dedi.

Alican, yalnız, «İşimize bakalım biz.» dedi.

Bu da öğretmenden öğrendiği bir ilkeydi: ne iş yapıyorsan aklını yalnız o işe vermeliydin. Şimdi, Alican görevinden başka her şeye ilgisizdi.

Tasarladıklarına göre, Alican bir punduna getirip duvardan alacağı tüfeği pencerenin dibine sinip bekleyecek olan Ahmet'e uzatacaktı. Ahmet, tüfeği, önceden eve gidip aşıracağı anasının yeldirmesine saracaktı. Alican'ı beklemeden, ve de kimseye görünmemeye çalışaraktan Çoban Kuytusu denen dağ arasına gidecekti. Orda Alican'ı bekleyecekti, ama eğer gecikirse bir terslik çıktı demekti, ki o zaman meşeliğe dalıp birinci guruba katılmalıydı. Tüfeği iletmeliydi arkadaşlarına.

Gelgelelim ilk terslik Ahmet'te başladı. Eli boş döndü evden. Alican, bunu hiç ummadığından yeldirmeyi koynunda falan sandı.

«Nereye soktun?» dedi. «Hiç belli olmuyor.»

Ahmet, özür diler gibi, «Anamın bir tek yeldirmesi var, o da sırtındaydı,» dedi. «Çıkarıp bir yere koymuş olsa kolaydı.»

Alican, alt dudağını ısırıp baktı sert sert. Yürüdü. Köşeyi dönerken bir adım geriden gelen Ahmet'i çekti yanına. «Başka bir şey bulamadın

mı?» dedi. «Tüfek sarmaya yeter bir pırtı yok muydu?»

Ahmet, «Biz yeldirme konuşmuştuk ama,» dedi. Alican'ın gözlerine bir bakınca ezildi, utandı beceriksizliğinden. Bunu gidermek için fırsat ister gibi, «Gideyim gene,» dedi. «Hemen böyle bir şey bulup gelirim.»

Alican, istemedi, eve üst üste girip çıkması kuşku yaratabilirdi. Tüfeğin sarılabileceği pırtıyı da o sağlayacaktı; tüfekle birlikte atardı pencereden. Ama Ahmet'i de bütün bütün hoşgörmedi.

«Yeldirme konuştuk diye başka bir pırtı almayı düşünmüyorsun,» dedi. «Zor durumda kendi başına karar vereceğini unutma.»

Ahmet'e ömrü boyunca unutmayacağı bir ders oldu bu. Hem de az sonra kendi başına karar vermesi gerekecekti.

Alican da beklenmedik bir tersliğe uğradı. Babası, nerden bittiyse, avluda çıkıverdi karşısına. İlkin somurtuktu, ama hemen keyiflendi. «Nerdeydin bakalım?» dedi. «İki saattir nerdeydin?»

Alican cevap vermedi. Tüfeği düşünüyordu.

Baba, vurdu tokatı. «Okula gittin, ha?» Vurdu tekmeyi, «Öğretmensiz okul iyi miydi?» Vurdu tokatı. «Gavurluk bulaştı okuldan değil mi?» Vurdu tekmeyi. Vurdu tokatı. İndirdi pençesini. Vurdu yumruğu.

Düştü kalktı Alican, düştü kalktı boyuna. Sanki hiç acı duymuyordu. Acıyı ana yüreği duydu, içerden fırlayıp babanın elinden aldı onu, odaya soktu. Sonra dönüp kendini attı erkeğin önüne, «Bana vur, ağam!» dedi. «Beni çiğne ayağının altında. Kölenim, ağam.»

Erkek, başlık parasını saymakla etinin canının, emeğinin ürününün sahibi olduğu, hem ruhunun, düşüncesinin de sahibi olduğu kadınına vurmaya gerek görmedi. Yalnız kötü kötü baktı, daha doğrusu, neler, ne kötülükler yapabileceğini anlatan bir bakışla baktı. Sesi kinciydi.

«Bu çocuk öğretmen sözü geçti mi toprak gibi sağır olmalı, toprak gibi. Tamam mı.»

«Buyruğun başım üstüne, ağam. Buyruğuna aykırılık eder miyiz hiç! Evimizin bereketi kalmaz sonra ya. Erkeğe karşı durulursa çatımız çatırdar, düzenimize bozgun düşer. Bilmez miyim, ağam, bilmez miyim.»

Alican, kendini odada yalnız bulunca ilk iş görevine davrandı, dayaktan mı, heyecandan mı nedense titreyen elleriyle usulca askısından indirdi tüfeği, pencereden sarkıtıverdi.

Ahmet, Alican'ın dayağa durdurulduğunu görünce ürküye kapılmış, görevin suya düştüğünü sanmıştı. Şimdi ne yapmalıydı? Düşünmüş taşınmış, gene de tasarladıklarını uygulamaya karar vermişti. Evin arkasına dolanıp pencerenin dibine sinmiş bekliyordu. Hoş, ummuyordu Alican'ın görevini başarabileceğini, babasının eline düştü ya tamamdı. Ama kendi görevi, ummasa da, Alican'ı beklemekti şimdilik. Bekler bekler, son dakikada, tüfeğin sağlanamadığı haberini götürürdü arkadaşlarına.

Ama tüfek sarkıtılmıştı işte. Düş mü ki diye inanmazlandı ilkin. Dipçiğe parmakları değince gözleri dört açıldı; gerçekti, gerçekten bir tüfekti bu. Heyecanla kavrayıp çekti kendine. Yalnız, tüfeği sarmaya pırtı atılmadı ardından.

Alican, tüfeği Ahmet'e aktarıp döndüğü an Şerifali girmişti içeri.

«Ulan her zaman höt dese tabanları kaldırır tüyerdin,» dedi «Bu sefer aptal gibi durdun önünde?»

«Sana ne?.» dedi Alican.

«Bak hele! Bana mı lan bu? Ba-

bamın bıraktığı yerden ben başlayım mı?»

«Çekil karşımdan be!»

Çekildi ama, tam o an babası çağırdığı için çekildi. Yoksa binecekti Alican'ın tepesine. Doğrusu ya, sabahki sürtüşmede dayağın tam sırasıyken tutukluk edip başlayamadığı için üzgündü. Çünkü, ne zamandır fırsat kolluyordu dövmeye. Taa Alican okula başladığından beri içinde birikiyordu bu hırs. Okulda öğrendiği o uyduruk bilgilerle, saygı sıra demeden akıl vermeye kalkışmıştı kaç kere. Agabeyin ardında gitmek varken önüne çıkıp bilgi satmanın hesabı sorulmaz mı; artık bu fırsatı kaçırmamayı, döner dönmez tepesine binmeyi kurdu babasının gönderdiği yere giderken.

III

Öğleye doğru köy bayağı kararmıştı. Çerçi Silo loş dükkânında kalın bir gölge gibiydi; ayakta durmuş öyle bakarak mallarını gözden geçiriyordu. Malları, köylünün borca peşine alıcısı olduğu birazını saymazsak, hep kaçak çuvallarıydı. Kentten beklediği adam gecikmişti de elinde durup duruyordu daha. Az daha gecikirse çıkarı çiğnenmiş olacaktı; şu havaların ardı birden bastıracak kıştı, ki yollar kapanırdı o zaman. Parasını alıp yükünden kurtulmaya baharı beklemek zorunda kalabilirdi. Oysa, Ağa, götürü gündelikçi bir takım hazırladığının haberini salmış, adamların paralarını peşin istemişti. Aga haklıydı, kaçak adamları gidip dönmeyebilirdi, (yani mayında, kurşunda kalınırdı), hiç olmazsa, ölen ücretini almış olarak ölsündü. Buna, Ağa, adamlarını ne güzel kollarmış ha diye acılanır ve aynı anda gülmek gelirdi içinden. Çünkü, Ağa, kuruş sektirmez, tam yarısına el koyardı kaçak kazancının. Hem de kaçak patronu, var mısın yok musun diye danışılmadan siyasal, kıyımsal işlerine görevlendirilen beş on yakınından biriydi. Akıldan geçip geçip hiç söylenmeyen, Ağanın siyaseti Osmanlı siyasetidir sözü Çerçi Silonun da aklından geçer oldu sık sık. Bu bölgelerde düşündüğünü açığa vurmaz kimse, yoksa düşünemeyeceği bir olayın kurbanı oluverir insan, Çerçi Silo, böyle, dükkânının orta yerinde kalın, daha doğrusu, göbeği şiş bir gölge gibi durmuş düşünürken bile hesaplı hazırlıklıydı. Garip'in içeri pattadak girivermesine hiç şaşalamadan baktı.

«Ne var? Ne istiyorsun?» diye sorup hiç cevap alamayınca, «Bir şey den korktuğunda kaçacağın ilk yerin burası olduğunu kim söyledi sana?» dedi.

Garip, gerçekten çok hızlı girmişti içeri, hem de bu loşlukta bir yerlere çarpmamak, bir şeyler devirmemek için zor tutmuştu kendini, zor toparlanmıştı. Bir çabuk, «Korkmuş değilim ben.» dedi.

«Ya neden kaçıyorsun?»

«Kaçmıyorum ki, geliyorum,» dedi. «Geliyorum.»

«Nerden geliyorsun?»

Garip, durdu baktı, çekingen, «Yoo gidiyorum,» dedi. «Vaz geçtim söylemem,» dedi. «Söyleyemem,» dedi.

«Dur hele, dur! Hele dök dilinin altındakini. Hele bir öğrenelim neymiş bu.»

Garip, «Korkuyorum,» dedi. «Kimseye söylemeyeceğim, korkuyorum.»

«Ulan oğlum, neymiş bu, de bakalım. Hele bir yol deki bilelim nice korkulacak şeydir.»

Garip, «Duyanlar olursa, eyvahhh!» dedi. «Bölüşmeye kıyamaz-

lar, kan çıkar. İşte bu geldi aklıma da korktum.»

«Ne, ne? Bölüşülecek bir şey mi var?»

Garip sustu. Korkmuş, sapırdamış gibiydi, büzülmüştü durduğu yerde.

Çerçi Silo, gözlerini kısarak, «Oğlum, Garip'im!» dedi. «Benden de korkulur mu, ha? Dur hele bir yatış durul. Al bir şeker at ağzına. Hah.»

Garip, ta ağzına uzatılan kesme şekeri aldı, kıtır kıtır çiğneyip yuttu hemen.

«Al bir daha. Hah.»

Garip, bunu da çignedi bir çabuk. Çerçi Silo, ordan kendi eliyle alıp yiyebileceğini söyledi. Canı çekiyorsa doyanacak yesindi.

«Cebime de koyabilir miyim?»

«Koyabilirsin.»

Garip, cebe dedi ama, cebi olmadığından avuçladığı şekerin tekini ağzına atıp gerisini koynuna dolduruyordu. Bu arada, Çerçi Silo'nun yumuşak yumuşak kurcalayıp sormalarını cevapsız komadan gene şekere gidiyordu eli. Çerçi Silo'nun sabırsızlanmasına hiç aldırmıyordu. Ne yapsın, hem şeker çiğneyip, hem konuşamazdı ki yavaş yavaş, beklete beklete söylemek zorundaydı.

Çerçi Silo, gözlerini dört açmış, soruyordu üsteleye üsteleye.

«Ulan oğlum, senden başka gören oldu mu?»

Ağzı şeker doluydu, başını kaldırdı hayır anlamına.

«Kimseye de çıtlattın mı, ha?»

Başını kaldırdı.

Çerçi Silo'nun tombul yanaklarına kan basmıştı. «Ulan oğlum, gidek.» dedi. «Gidek de görek. Doğruysa, gerçekse yaşadın,» dedi. «Sana bir sandık şeker verecem. Daha neler verecem. Seni büyük kente gönderip okutacam. Büyük adam edecem,» dedi.

Bol keseden bağışları sürdü daha. Daha şimdiden, koynuna avuç avuç şeker doldurmasına göz yummuştu ya, (zıkkım yiyesi), başka yiyecek bir şey de alabilirdi istiyorsa. Ama vakit geçirmeden gitmeliydiler oraya, yerini göstermeliydi. Tam bir heybe altındı ha?

Garip düzeltti.

«Patlak bir heybe. Heybe çürümüş dura dura. Altınlar yayılmış.»

Kaygılanmasındı, oraya, yani meşelikten sonra başlayan çıplak kayalara kimse adımını atmazdı, hem doruğa yakın bir yerindeydi. Hoş, altınların üzerini gene kayalarla örtmüştü, şeytan olsa bulamazdı.

«Gidek oğul, gidek!»

Garip, köyden kimseye görünmeden çıkmaları gerektiğini söyledi. peşlerine takılırlar diye korkuyordu. Eğer başka gören olursa bölüşmeye kalmaz kan dökülürdü. Bu bölgelerde kaç paraya bir adam öldürülür hesap etsin de bunca altına kaç bin kişinin öldürülebileceğini anlasındı.

Aslında Çerçi Silo, Garip'ten beterdi huyluluktan yana. Ama Garip durdu durdu söyledi bunu. Köyden çıktıktan sonra bile sakına saklana ilerlediler. Meşelikte, önden giden Garip, bir şey söylecekse durup fısıltı halinde söylüyordu daha. Çerçi Silo önünden keçi gibi tırmanıp ilerleyen Garip'i zor zoruna epey geriden izleyebildiği, ve de yüksek sesle konuşması yasak olduğu için ne bir şey sorabiliyor, ne de bir şey söyleyebiliyordu. Takılmış peşine, izini yitirmek korkusuyla, canını dişine takmış tırmanıyordu yalnız. Doğrusu bu göbekle, bu meşelik, zoraki yürüyüşle aşılmazdı kolay kolay. Yüreği sıkışıyordu. Ama dayanıyordu. Kayalar başlayınca dinlenmek istemesine aldırmadı Garip. Ne yapsın, takıldı

gene peşine, izine sürüngen oldu. Gözden yitirmemek için düşe kalka tırmanıyordu. Doruğa yakın bir yerde, sanki biraz daha ayakta kalsa ölecekmiş gibi geldi, çöküp uzandı yere, soluğu darlanık, yüreği küt küttü. Kolu bacağı güçten kesilmiş, sarkık sarkıktı. Ağzı bir karış açıktı.

Tam böyle canıyla cebelleşirken oralarda kayaların arkalarında gizlenmiş bekleyen üç çocuk ve Garip, üstüne çullanıverdiler ansızın. Savunmaya kalkışamadı. Kımıldayamadı da yerinden. Az sonra da neye uğradığını anlayamadığından eli ayağı bağlanıverdiği için kımıldamaksızın yerinden kaldı gene. Sövmeye bile neden sonra başlayabildi.

Zeynel, «Çok kolaymış be!» dedi. «Silah da gereksiz hem, bu söyler her şeyi.»

IV

Alican'ın silahın ardından bir de pırtı atması gerektiği aklına geldiğinde Ahmet artık pencerenin dibinde değildi, pırtı hemen atılmayınca kendi başına karar verip, ayrılmıştı oradan. Pırtıyı bekleyeyim derken Alican'ın babası huylanıp edip bastırır mı bastırırdı; varsın olmasındı pırtı. Kendi başına bir olurunu bulurdu elbet. Nar ağaçlarına siperlenip gömleğini çıkardı tüfeği sarmaya. Ama namludan örtse dipçiğe ermiyor, dipçikten sarsa namlu açıkta kalıyordu; netsin giydi gene sırtına. Eğer bu işe kullanılabilseydi gömleğinin altında başka giyneği olmadığından çıplak kalacaktı yarı belden yukarı. Sovuğu bırak, bu durumda daha çok göze batardı. Kendi kendine düşünüp güldü buna sonradan. Dağ arasına ulaşıp Çoban Kuytusunda beklerken düşünmeye vakti olmuştu. İşte sarıp gizlemeden getirebilmişti tüfeği. Öğretmen'in sözü kulağında çın çındı: Aklını kullanana bir işi başarmanın bin türlü yolu vardır. Düşündükçe kıvanıyordu hani. Ne de kolay başarmıştı, köyden aşağı hiç kimsenin, zora kalmamışsa, geçmeyeceği yerlerden inmiş; yamacı hiç kimsenin göze alıp çıkmayacağı yollardan tırmanmıştı. İşte şimdi, burda, görevini başarmış olarak, Alican'ı bekliyordu.

Daha bir süre bekleyecekti. Baktı ki gelmiyor, tek başına meşeliği aşacak, çıplak kayalara tırmanıp dorukta bekleyen arkadaşlarına katılacaktı. Yani tüfeği onlara ulaştırıp görevini yerine getirmiş olacaktı.

Göğsü kabarıyordu şimdiden.

Tam bu sıra Alican'ın da göğsü körük gibiydi. İnatçı avcının önünde ürküye kapılmış tavşanı andırıyordu koşarken. Koltuğunun altında da yükü vardı. Uzaktan bakınca, yolunu yanlış seçmiş de kaçarken bir yandan uygun bir yol kolladığı sanısı uyandırıyordu. Ahmet, bakıp görüyor ama bir anlam çıkaramıyordu durumdan. Hem babasının ne işi vardı peşinde.

Babası, elbet Alican'la yarışacak yapıda değildi, ama Alican'ı ele geçirmeye antlı gibi bırakmıyordu peşini. Ölümüne bir koşudaydı.

Alican'ın tasası bir uygun yerinden yamaca vurmaktı şimdi; yoksa bu dağ arasının düzü çoban Kuytusuna dayanırdı, orada bekleyen Ahmet boş bulunup düşebilirdi babasının eline. Tüfeği kaptırabilirdi. Bağırıp haberlese miydi ki.

Sonunda Ahmet bağırdı. Kendi başına verdiği kararla tüfeği doğrultup bağırdı kesin kesin.

«Dur! Yakarım.»

Alican'ın babası durdu zınkkadak, tilkilendi, can söz konusu olanda her bir olasılığı ölçüp tartmak gerektiğini iyi bilenlerdendi. Yoklayıcı bir sesle, «Ulan oğlum, senin ne üs-

tüne tüfekle oynamak?» dedi.

Ahmet, dipçik tepmesine hazır durum aldı, bir ayağını geri attı.

«Yakarım.»

Alican, göğsü körük gibi, ama gene öyle çevik, seğirti tüfeği aldı Ahmet'ten. Avını kaçırmaz bir bakışı vardı.

«Babana, ha?»

«Şakası yok,» dedi Alican. «Şimdi sen düş benim önüme.»

Yere attığı yükü, babasının dürülmüş çeketiydi. Şimdi Ahmet'in kol tuğunun altına sıkıştırdığı bu ceket yüzündendi kovalamaca. Ne yapsın, tüfek sarmaya bir pırtı eline geçiremeyince duvarda asılı ceketi gözüne kestirmişti. Dürüp evden çıkarabilmiş, ama arkaya dolanıp Ahmet'i pencerenin dibinde görememiş; onun yerine babasıyla karşılaşmıştı. Adamın gözleri dört açılmıştı birden. Bilinçsiz, çıldırmış gibi Alican'ın üstüne atılmış ama elinden kaçırmıştı. O hırsla düşmüştü peşine. Şu tüfek üzerine çevrilmese (hem de kendi tüfeğiyle durdurulmuştu ha), ölüp kalanacak kovalardı. Yakalayamasa da ölmüş demekti hem. Ceketin cebindeki bir tomar para Ağa'nın parasıydı, kasabaya götürülsün diye verilmişti eline. Vay alçak, vayyy! Baba dayağı yedim diye evden kaçmak bir de babanın başını yakacak parayı aşırmak ha?

Alican, «Oyuna kalkışayım deme, yakarım,» dedi. «Şakası yok yakarım.»

Can namlunun önündeydi ne gelir elden. Bir iki kurnazlık düşündü ya deneyemedi. Namlu doğrulanda adam kolay eğrilenemezdi önünde, biliyordu. Kıstı büzdü kendini, gösterilen yönü yürüdü hep, aykırılık etmeden.

Olaysız vardılar doruğa, tutsağı önden sürüp.

Zeynel, «Bu getirdiğinin kim olduğunu bilmiyor musun?» dedi. «Ban be!»

Alican, tüfeği Zeynel'e verirken, «Babam,» dedi. Doğrusu ya bitkindi; oturup bir kayaya yasladı sırtını.

Çopur, «İyi ya, asıl o elebaşılık etmiş Öğretmeni kurşuna dizerlerken,» dedi. «Çerçi böyle söylemedi mi?»

Alican, «doğru mu?» dedi Zeynel'e.

Zeynel, «Evet,» dedi. «Çerçi her şeyi anlattı.»

Çerçi kıskıvrak bağlıydı daha. Yattığı yerden koyun gibi bakıyordu.

Alican, «Çerçi de ateş etmiş mi?» dedi.

«Tüfeği yokmuş yanında,» dediler.

Alican, yere çökertilip elleri başının üzerinde kavuşturulmuş olan babasına sordu: «Çerçinin tüfeği yok muydu?»

Adam ürkü içindeydi, sesi titrekti. «Yoktu,» dedi zor zoruna.

Arkadaşları Alican'a Öğretmenin nasıl öldüğünü anlattılar. «Önce dövmüşler Öğretmeni, çok dövmüşler.»

«Kendini savunmamış mı?»

«Savunmuş. Buna içerleyip daha çok dövmüşler. Sövüp sayıp olmadık söz atmışlar.»

«Cevap vermemiş mi?»

«Vermiş. Siz Ağanın kulu olduğunuz için çocuklarınızın akıllanıp bu düzene karşı çıkacağından korkuyorsunuz demiş. Tüfekleri doğrulttukları vakit yalvarmasını istemişler. Yalvarmamış. Okula kitaplara söv demişler sövmemiş.»

«Son sözü neymiş?»

«Siz asıl, çocuklarınızın katilisiniz demiş. Sonra da ateş etmişler. Ateş buyruğu babandan çıkmış.»

Alican'ın gözleri dolu doluydu. Boğuk boğuk sordu babasına.

«Hepsi doğru mu?»

Babası, «Kurban,» dedi başını de-

virdi sağa sola. «Kurcalaman bu işi kurban.»

Alican, birden tüfeği aldı Zeynelin elinden, babasına doğrulttu.

«Kalk ayağa, erkek gibi dur da cevap ver. Doğru mu Çerçinin anlattıkları?»

Adam ayağa kalktı ama, erkek gibi duramadı. Eğri büğrüydü.

«Cevap ver.»

«He kurban. Öyle demişse öyledir, he Kurbanın olam babanı tüketme böyle. Göz ışığım, bak bana, bak ben babanım. Değil miyim?»

«Babamsın,» dedi Alican. Yüzünde hiç ağlar bir hal yoktu da gözlerinden yaş gidiyordu. Yaşlar yanaklarından süzülüp akıyordu.

«Kurban, göz ışığım, oğlum, beni öldürecen mi yoksa?»

«Öldürecem.»

«Kıyma kurban babana. Ocağımız söner kurban. Kanım tutar seni. Kanun var yapışır yakana. Kurban, asarlar baba katilini, asarlar yüreğim yanar. Etme yavru, kıyma yavru.»

«Son bir sözün var mı?» dedi Alican. Gözlerinin yaşı dinmemiş, sızıp süzülüp iniyordu yanaklarından.

Adam, bir umut, paradan söz etti. Ceketin cebi dopdoluydu, isterse alsındı hepsini. Tek canını bağışlasın da ne isterse alsındı.

«Erkek gibi dur,» dedi Alican.

Adam erkek gibi duramadı. Öyle eğri büğrü, ezik büzükken tam yüreğine yedi kurşunu.

Alican, tüfeğini kayaya dayadı. Gözlerinin yaşını sildi yenine. Doruğun yalçın, uçurumlu bir yerinden uzaklara baktı, görebildiği en uzaklara.

Garip, koynundan çıkarıp çıkarıp şeker atıyordu ağzına, kıtır kıtır çiğniyordu.

Şekeri bölüşürken Alican ve Ahmet'in payını ayırmışlardı. Çopur, Alican'ın şekerini götürmeye davrandı.

yarasa kuş mudur hayvan mıdır?

Vaktiyle hayvanlarla kuşlar arasında amansız bir savaş oldu. Yeryüzündeki bütün hayvanlar: mandalar, domuzlar, kaplanlar kuşlara kıyasıya saldırdılar. Savaş başladıktan kısa bir süre sonra yarasa çıktı ortaya. Hangi tarafa katılacağını bilemiyordu. Yarasa dört ayaklı ve sivri kulaklıydı, dişleri de vardı. Vücudu kıllıydı. Buna rağmen, bir hayvan gibi değil, bir kuş gibi hareket ediyordu. Uzun uzun düşündükten sonra kuşlara katılmaya karar verdi. Ama kuşlar, sen bizden değilsin, vücut yapın bizimkine benzemiyor diye kabul etmediler. Yarasa o kadar diretti ki sonunda kuşlar, onu denemeye karar verdiler. Bir yarış düzenlendi. Yarasa yarışı kazandığı için dileği kabul edildi.

Ama bu arada savaş gittikçe şiddetlendi. Kuşlar ağır kayıplara uğradılar. Kendi grubunun yenilmeye başladığını gören ve canını kurtarmaya bakan yarasa karşı tarafa geçmeye karar verdi.

Fakat hayvanlar, sen bizden değilsin diye kabul etmek istemediler. Yarasa, kanatlarıma aldanmayın siz, kuşlarınkine hiç benzemez; bir şemsiye gibi açılır ve tüylerle değil, kıllarla kaplıdır, dedi. Hayvanlar uzun uzun tartıştıktan sonra onu kendi aralarına aldılar.

Savaş uzun bir süre devam etti. Sonunda iki taraf da barışmaya karar verdi. İki grubun yöneticileri bir araya gelip savaşı sona erdirdiler. Hayvanlarla kuşların birbirlerine bir daha düşmanca davranmamaları konusunda anlaştılar. O zaman, kuşların başkanı, içimizden biri eksik, öldürüldü mü, sağ mı bilmiyoruz dedi. Sivri kulaklı, dört ayaklı, kıllı bir kuştu. Hayvanların başkanı bu «kuşun» kendi saflarında bulunduğunu söyledi. Nasıl oluyor da hem kuşlarla hem de hayvanlarla bir arada bulunuyordu? Bunun üzerine onu çağırıp sorguya çekmeye karar verdiler: Buraya nasıl geldin, ne işin var burda? diye sordular.

«Ben ağaçlarda yaşarım dedi yarasa. Bir kuş gibi uçarım ama, gören beni hayvan sanır. Savaş şiddetlenince, kanatlarımdan dolayı, hayvanların beni öldürebilecekleri korkusuna kapıldım ve canımı kurtarmak için onların arasına katıldım.

Her iki grubun başkanları öfkeyle bağırdı: sen hiçbir gruptan değilsin. Hepimizi aldattın. İçimize girip iki tarafın da arasını açtın. Yalancının birisin. Bundan böyle sana ve senin soyundan olanlara karşı mücadele edeceğiz. Yarasa korkusundan yalvarmaya başladı: «geçmişteki hatalarımı unutun, paniğe kapılmıştım, döneklik ettim. Ne yaptığımı bilemedim. Anlayın beni. Bir çare bulun derdime.

Başkanlar, tek çare, seni bir tabuta kapatıp denize atmaktır dediler. Seninle uğraşacak halimiz yok. Herkese ihanet etmenin cezasını çekeceksin. Bunları söyledikten sonra da yarasayı öldürdüler. Her iki taraf hakkında kesin bir bilgisi olan yarasanın kuşlara da hayvanlara da büyük bir zarar vereceğini biliyorlardı.

ORHAN SUDA

amado ve "sonsuz topraklar,.

Amado 1912'de Itabuna'da, Bahia devletinin güneyindeki bir kakao çiftliğinde doğdu. Bütün patron çocukları gibi, zenci çocuklarıyla oynayarak, masal babalarının masallarını, akşamları tarladan yorgun argın dönen yoksul tarım işçilerinin söyledikleri türküleri ve eşkiya hikâyelerini dinleyerek büyüdü. Babasının zoruyla bir din okuluna gönderildi ama buranın boğucu havasına dayanamadı, her şeyini bölüştüğü o yoksul insanları özlüyordu. On üç yaşında okuldan kaçtı, 15 yaşında bir gazetede çalışmaya başladı. Bu, bir dönüm noktasıydı Amado'nun yaşantısında. Çünkü, okuldan kaçmakla, burjuva eğitim sisteminin boyunduruğundan kurtulmuş ve sanatcı dehası, yaratıcı gücü körlenmemiş oluyordu.

Gazeteciliğe başladığı yıllar, Modern sanat akımının Sao Paulo ve Rio de Janeiro'daki genç sanatçıları son derece etkilediği bir dönemdi. Amado da bu akıma katıldı. Ama beyazlardan çok, melezlerle zencilerin yaşadığı ve dış göç diye bir şeyin olmadığı bir yerde modernizm, ister istemez «gelenekci» bir niteliğe bürünecek, yeni formların, zorlama bir dilin yaratılmasına değil, folklorun ve Afrika geleneklerinin yeniden canlandırılmasına yönelecekti. Bahia Eyaletinde serpilip gelişen bu hem modern hem de gelenekçi akım iki kola ayrıldı; bir yanda, sosyal ve tabii çevreyi en ince ayrıntılarıyla vermeye çalışan yeni-gerçekçi bir akım; öte yanda, gerçeği sadece anlatmakla yetinmeyen ama aynı zamanda onu değiştirmeye ve bunu sosyalist bir dünya görüşü adına yapmaya çalışan yani romanı devrimci bir eylem bildirisi haline getiren bir akım. Jorge Amado bu ikinci yolu seçenler arasında yer alıyordu.

Amado ilk romanını, **Karnaval Ülkesini** 1932'de yayınladı. Bir isyan çığlıydı bu. Brezilya neşeli insanların yaşadığı bir karnaval ülkesi diye biliniyordu ama bu düğün bayram havası, aslında, brezilya gerçeğinden, iliğine kadar sömürülen yoksul bir halkın yaşadığı hayattan bir kaçıştı. Amado bir yıl sonra ikinci eserini, **Kakao**'yu yayınladı. Romandan çok sosyolojik bir belge niteliği taşıyan ve çocukluk anılarını dile getirdiği bu romanda sefalet içinde yüzen tarım işçilerinin yaşantılarını anlattı. 1934'de yayınlanan **Alınteri,** köyden kente geçişin, işsizlikten kırılan, ve feodal beylerin baskısına, sömürüsüne dayanamayıp daha mutlu bir hayata kavuşmak istiyen ama en sonunda bir başka sömürüye kurban giden tarım işçilerinin hikâyesidir. Amado, 1935'de **«Ermişler ülkesi Bahia»** ile,

sanat hayatının doruğuna erişir. Bir şahaserdir bu roman. Sözlü zenci edebiyatının geleneğinden yararlanır Amado. Zenci Antonio Balduino, gitarıyla türküler söyleyen bir solist gibidir. O söyler, romanın öbür kahramanları: askerler, hamaller, keten pantalonlu işçiler, melezler yani aynı sefaletin içinde yaşamaya çalışan insanlar hep bir ağızdan seslenirler. Bir yoksullar korosudur bu. Böylece, yeni gerçekcilik, şiirsel bir boyut kazanır. Jorge Amado'nun bu eserinde, en yalın bir gerçekcilikle, en saf bir lirizm içiçe geçmiştir. Üstelk, sosyolojik belgeler, ve devrimci istekler eşsiz bir bütünlük kazanır. Çünkü halkının kurtuluşu için bir çıkış yolu arayan Antonio Balduino, kitabın sonlarına doğru bir işçi grevini yönetir.

1935'de Milli Kurtuluş Cephesine katılan Amado ilkin 1936'da sonra da 1937de başkan Vargasın emriyle tutuklandı. 1941'den 1943'e kadar Buenos Aires'de yaşadı ve 1945'de milletvekili seçildi. Ama çok sürmedi bu. Partisi kapatılınca bir sürgün hayatı başladı Amado için. 1948'den önce Fransa'da, sonra da Sovyet Rusya'da yaşadı.

Amadonun eserlerinde Brezilya'nın Kuzey-Doğu bölgesi evrensel bir boyut kazanır.

Burası, şeker kamışı yetiştirilen bir yer diye bilinir. Gerçekte **sertao** ile kıyı bölgesi arasında pamuk, vadilerde (Ilheus'da) kakao, Bahia'da tütün yetiştirilir. Bütün bu çeşitliliğe rağmen Kuzey-Doğu bölgesi ekonomik, siyasî ve kültürel bakımdan bir bütünlük gösterir: büyük platasyonların bulunduğu, ataerkil bir feodalizmin hüküm sürdüğü, koyu bir mistizmin kol gezdiği ve şehvetli insanların yaşadığı bir bölgedir burası. Bahia'nın eski adı bu gerçeğin ifadesidir: «ermişler ve günahkârlar şehri Bahia». Bir yanda yerli halkın inançları, öte yanda şeker kamışı üretiminde çalıştırılmak için getirilen afrikalı kölelerin töreleri ve özel bir niteliğe bürünen hristiyanlık.

Kuzey-Doğu medeniyetinin gelenekçi bir medeniyet olduğu söylenir. Gerçekten de öyledir. Ama durgun, hareketsiz bir toplumun medeniyeti değildir bu. Çünkü 19 yüzyıl boyunca şeker değirmenlerinin yerini fabrikalar almış, eski toprak aristokrasisi devrilip yerine kapitalist tipte yeni ibr aristokrasi kurulmuş ve zenciler vaktiyle köleyken proleter olmuştur. Yani bir yoksullar kültürünün boy verdiği bölgedir burası. Amado'nun romanlarında dile gelen Kuzey-Doğu budur işte.

Eserleri 31 yabancı dile çevrilen Amado'nun yurdumuzda büyük bir ilgi görmesi, **Sonsuz Topraklar'**ın ilk baskısının tükenmek üzere oluşu boşuna değildir. Çünkü, Sonsuz Topraklar'da anlatılanlarla ülkemizde olup bitenler arasında büyük bir benzerlik vardır. Temel mesele, genel hatlarıyla hemen hemen aynıdır: emperyalizmin ve yerli temsilcilerinin sömürüsü altında ezilen kitleler, ancak örgütlendikleri takdirde, siyasî bakımdan büyük bir güç haline geldikleri takdirde bu boyunduruktan kurtulacaklardır.

Bu bakımdan, Sonsuz Topraklar, çalkantılar içindeki ülkemizde gür bir sestir. Mutlaka okunması ve okutulması gereken bir eserdir.

RALF FOX

roman ve gerçekçilik

Çoğu zaman, **epik** ile roman arasında yapılmıştır kıyaslama. Roman, modern burjuva toplumunun epik sanat türüdür; gerçek boyutlarına bu toplumun gençlik çağında ulaşan romanda, günümüz burjuva toplumunun çöküşünün etkileri açıkca görülmektedir. Fielding, modern romanın epik kökeni ve fonksiyonu ile «kahramansı, tarihî, manzum şiir»i **Tom Jones**'un giriş bölümlerinde açıklanmıştı; gerçi **Ulysses**'de ve **Swann's Way**'de belki bizim de **Henriade**'ımızın ya da **Idylls of the King**'imizin varolduğu ileri sürülebilir ama, hiçbir eleştirmen çağdaş romanların büyük çoğunluğuna epik nitelikler yakıştıracak kadar kötü beğenili olamaz.

Üstelik diyebiliriz ki, roman, burjuva edebiyatının yalnızca en tipik yaratışı değil, aynı zamanda en büyük yaratışıdır. Yeni bir sanat türüdür roman; Rönesansla başlayan o modern uygarlıktan önce, çok ilkel biçimi dışında, varolmayan roman, her yeni sanat türü gibi, insan bilincini genişletme ve derinleştirme amacına hizmet etmiştir. Epik, eski toplumda nasıl yitip gittiyse, roman da uygarlığımızın yıkılışıyla birlikte öyle yitip gidecek mi acaba, diye sorulabilir. Ama epik, **chanson de geste**'de yeniden doğmuş, onu meydana getiren toplumla birlikte kaybolmuş ve hemen sonra, gene epik dizeler halinde, fakat yeni insanın ihtiyaçlarını karşılamak, onun isteklerini dile getirmek ve onun sarsıntılı dün-

yasını anlatmak üzere düzenlenmiş olarak roman ortaya çıkmıştı. Estetik yanımızın epik biçimde doyuma varmayı özlediği görülebilir. Peki, ses ve renkle donatılmış olan ve müzikten yararlanabilen (nitekim şimdiden kendi damgasını taşıyan, modern tekniğin yaratısı, nitelikçe değişik bir müziği vardır) yeni sinema, bu canlı, delişmen sanat yeni çağın epiğini yaratamaz mı?

Sinemanın bunu büyük ölçüde gerçekleştireceği inkâr edilemez, ama bütünüyle gerçekleştireceği de kolay kolay söylenemez. Çünkü romanın her zaman insanın daha bütünsel bir görünümünü sunabilme, sinemanın sınırlarının ötesindeki o önemli iç dünyasını, katkısızca dramatik insandan, rol yapan insandan farklı bir biçimde verebilme üstünlüğü vardır. Gerçekten de, sinemanın meydan okuması, romanı kendini yeniden kanıtlamak üzere, yitirdiği hayatî nitelikleri yeniden ele geçirmeye yöneltebilir ve daha da önemlisi, eylem gereksinmesiyle yüz yüze gelmeye zorlayabilir. Yalnızca suç ve şiddet tutkunluğu değildir dedektif romanlarını yaygın kılan. Bunun bir nedeni de, sinemanın geliştirdiği, buna karşılık modern romanın bucak bucak kaçtığı edebiyatta eyleme, dramatiğe duyulan gerçek özlemdir.

Epik, bir toplumun, romanın hiçbir zaman kullanmadığı ve hiçbir zaman kullamayacağı bir yoldan olanca yetkinliğiyle dile getirilmesiydi. Epiğin kişileri ile, bugün içinde yaşadıkları yitik toplum arasında bir denge vardı. Ntekim **Ilyada**'da tek tek kişilerden çok, ferdin, kendini toplu yaşayış düzenine karşıt hissetmesinin ve tabiatla çatışmasının pek farklı olmadığı bir toplum anlatılır. Fert, toplumunun bir parçasıdır, hattâ zaman zaman tabiatın da bir parçasıdır ya da tabiatın egemenliği altındadır, ama ne tabiatla çatışma içindedir, ne de onun üstesinden gelebilir. **Chanson de Roland** da iki toplumun, «Hıristiyanlar» ile «Paganlar»ın çatışmasının bir öyküsüdür; kişiler, yani Charlemagne, Roland, Oliver, hain şövalye Ganelon birer fert olmaktan çok, birer tiptirler, erdemi yiğitliği, bağlılığı ve hiyaneti yansıtırlar.

Tek tek erkeklerin ve kadınların acılarıyla sevinçlerini, yani **özel** hayatı işleyen öykü ya da masal, Yunan-Roma uygarlığının eski sosyal yaşantısının kelt topluluklarının dağılmasıyla ortaya çıkar. Kendi içine kapanık toplumlar yitip gitmiş ve masal, Daphnis ile Chloe'de ya da Tristan ve Iseult'un öyküsünde olduğu gibi, daha şimdiden evrensel bir niteliğe bürünmüştür.

Roman ferdi ele alır, ferdin toplumla tabiatla mücadelesinin epiğidir ve ancak insan ile toplum arasındaki dengenin yitirildiği, insanın soydaşlarıyla ya da tabiatla mücadeleye giriştiği bir toplumda boy atabilirdi. Ve bu toplum, kapitalist toplumdur. Yeryüzünün en büyük iki öyküsü, **Odysseia** ve **Robinson Cruose**'dur. Oysa ne kadar farklıdırlar birbirlerinden! Tarihsiz bir toplumda, mitos ile gerçekliğin birbirinden ayırdedilmediği, zamanın, insanların yüreğine korkular salmadığı bir toplumda yaşar Odysseus. Deniz vurgunu Odysseus, alınyazısının tabiata hükmeden tanrıların elinde olduğunu bilir, çünkü fırtına Poseidon'un yağdırdığı öfkedir ve uzun süren İthaka yolculuğunda yeni bir sınanmadan öte bir şey değildir gemilerin batışı.

Robinson Crusoe'daysa durum farklıdır. «Feodal toplum biçiminin dağılmasının ve on altıncı yüzyıldan bu yana gelişen yeni üretim güçlerinin ortak ürününü oluşturan bu on sekizinci yüzyıl insanı, tarihin bir sonucu olarak değil, onun başlangıç noktası olarak, geçmişe ait bir ülkü (ideal) olarak belirir.» Oysa Odysseus'un tarihi yoktu. Yeryüzünün çocukluğunda yaşamıştı Odysseus,

tanrılar tanışlarıydı. Robinson ise, geçmişi inkâr ederek kendi tarihini yaratmaya koyuldu; can düşmanı tabiatı boyunduruğu altına almak için fırsat kollayan yeni insandı o. Robinson'un dünyası, maddî şeylerin değeri karşısında canlı ve anlayışlı bir duyguyla tanımlanan gerçek bir dünyadır. Robinson'un gözünde, gemiyi ve yükünü tehlikeye düşüren korkulu bir olaydır fırtına; insanlar, dostlarına karşı amansız ve acımasız korsanlardır. başkaldıran tayfalardır; ama Crusoe'nun kendine güveni ve safça iyimserliği, hem kaderini tehlikeye atmadaki budalalığının, tabiatın acımasızlığının ve çevresindeki insanların yabancı düşmanlığının üstesinden gelmesini, hem de düşündeki denizler ötesi sömürgeyi kurmasını sağlar.

Cruose, sürgün Rus soylusuna öyküsünü anlatır: «... adadaki yaşayışımı, gerek kendimi gerekse buyruğum altındakileri nasıl yönettiğimi, tıpkı kitabımda yazdığım gibi, uzun uzadıya anlattım. Hepsi, özellikle prens, anlattıklarıma büyük ilgi duydular; prens bir iç çekerek, yaşamanın gerçek büyüklüğünün kendi başımıza buyruk olmakta bulunduğunu...» (Daniel Defoe, **Robinson Cruose,** Kök Yayınlar, Cilt II, s. 345.) Böylece kendi kendisini çekip çeviren Cruose'nun uzun yolculuğu, Ithaka'ya geri dönüşle, düzmece sevgililerle savaşla, sabırlı Penelopeia'nın ve akıllı Telemakhos'un karşılayışıyla değil, Sibirya'ya yapılan o son yolculukla ve Elbe'ye dönüşle sona erer.

«Burada ortağımla ben, gerek Çin gerekse samur v.b. gibi Sibirya mallarımız için çok iyi bir pazar bulduk; kazancımızı paylaştığımız zaman, çektiğimiz bunca zararlardan, yaptığımız harcamalardan sonra, benim payıma 3475 Ingiliz lirası, 17 şilin, 3 peni düştü; yalnız bu arada Bengalde aldığım altı yüz Ingiliz lirası değerindeki elmasları da saydığımı belirtmeliyim.» (a.g.e., s. 365.) Robinson'un hayatı, tıpkı Odysseus'unki gibi, tuhaf bir yolculuğun öyküsüdür ve gene Odysseus'un yaşantısı gibi, «... bir köşeye çekilmenin, son günlerimi barış içinde geçirmenin mutluluğuyla» (a.f.e., s. 366.) sona erer. Ne var ki, Odysseus'un tek amacı Troya'daki savaştan, adadaki evine geri dönmektir, oysa Robinson için yurduna doğru değil dışa doğru yolculuktur önemli olan. İmparatorluk kurandır, tabiata meydan okuyan ve galebe çalan insandır Robinson. Elde edeceği armağan son kuruşuna kadar hesaplanmış, son kuruşuna kadar çaba harcanmıştır.

Robinson Crusoe, on sekizinci yüzyıl boyunca siyasî iktisat derslerinde temel kitap olarak kullanıldı. Gerçekten de, yankıları John Stuart Mill'in eserinde hâlâ duyulmaktadır. Yeni burjuvazi türkücüsünü bulmuştu artık ve bu türkücü ne aylak bir türkücüydü ne de boş bir türküydü söylediği. Dünya iki yüzyıl içersinde en yetkin dönüşümüne uğramak üzereyken, insan eski şairlerin havalarda uçmak, yeryüzünü koca adımlarla boydan boya arşınlamak ve yere göğe egemen olmak gibi düşlerini gerçekleştirmek üzereyken, Robinson Crusoe, insan hayatındaki yeni bir çağın eşiğinde duruyordu. Insan bütün bu düşleri gerçekleştirirken, eski ve soylu kültürleri ortadan kaldırarak, insanlar arasındaki ilişkileri hor görerek, aklın yaşantısını kömür ya da ayakkabı boyası ticaretinden de aşağı bir düzeye düşürerek ve insan hayatının gerçek niteliğini, daha önce insanlar arasındaki ilişkilerde görülmemiş, kalın bir ikiyüzlülük örtüsüyle kaplayarak, aynı zamanda kendisini de değiştirdi.

Gelişen kapitalist toplum, sanatçıyı, daha önceki bütün toplum düzenlerinden baştan ayağa farklı bir niteliğe bürüdü. Kapitalist toplumun Rönesans'tan

on sekizinci yüzyılın ortalarına kadarki ilk döneminde bu çok belirgin değildi. İnsanı olduğu gibi görmekte, insanın bütün bir görünümünü çizmekte ve geçmişte kalan ortaçağı olduğu kadar, içinde yaşadığı zamanı da eleştirmekte hâlâ özgürdü yazar. Kısacası, bir yöntem olarak gerçekliği yaratan ve romanla ona en yetkin biçimini kazandıran, insanı sanatın odak noktası kılan kapitalizm, en sonunda, gerçekçiliğin serpilip boy atabileceği şartları yok etti ve insanın sanatta, özellikle romanda ancak kötürüm ve çarpık bir biçimde görünmesine izin verdi. Flaubert'in 1857'de ahlâka aykırı yazılarından ötürü mahkemeye çıkarılmasından söz ederken Théophile Gautier durumu çok iyi özetlemiş ve şöyle demişti : «İnanın, yüzüm kızarıyor yaptığım işten! Başka türlü davranırsam açlıktan öleceğimi bildiğim için, kazanmak zorunda olduğum üç beş kuruş uğruna, düşündüklerimin yalnızca yarısını, hattâ dörtte birini söylüyorum... ve gene de, yazdığım her cümle yüzünden mahkemeye çıkarılma tehlikesiyle karşı karşıyayım.» **Jonethan Wild**'dan Flaubert'in duruşması ve Gautier'nin buruk sözlerine kadar ancak bir yüzyıldan birkaç yıl fazla bir zaman geçmişti, oysa neler olup bitmişti bu zaman içersinde!

Kapitalizmin gelişmesi, özellikle iyice dallanıp budaklanan işbölümü ve makina sanayinin kurulmasının ve köylü olsun, zenaatkâr olsun, bağımsız üreticinin mülksüzleştirilmesinin ardından insanın insan tarafından durmadan artan sömürülmesi, bir yandan, Rönesans'ın yüce eserleriyle, ferdin yaşama hakkını elde ettiği o feodalizmden kapitalizme geçiş döneminin sanatıyla, Yunan ve Roma köleci toplumlarının ya da Çin'in doğu feodalizminin aynı ölçüde yüce sanatıyla bir tutulacak hiçbir şey yaratamayan sanatın genel bir çöküşüne yol açtı, öte yandan da, fert ile toplum arasındaki çözülmez görünen çelişmenin ağırlığı altında ezilen sanatçının hor görülmesini getirdi kendisiyle birlikte.

Kültür hayatındaki düşüşün gerçek nedenlerini Marx ve Engels burjuvazinin daha önceki toplumsal ilişkilerin ortadan kaldırılmasında oynadığı devrimci rolü aydınlığa kavuşturarak açıkladılar :

«Burjuvazi, egemen olduğu her yerde, bütün feodal, ataerkil, ve duygusal ilişkilere son vermiştir. İnsanı, «tabiî efendilerine» bağlayan karmaşık derebeylik bağlarını parçalamış, insanla insan arasında yalın kişisel çıkardan, duygusuz 'nakit ödeme'den başka hiçbir bağ bırakmamıştır. Dinsel coşkunluğun, şövalye duygusallığının, uydurma duyguculuğun en yüksek heyecanlarını, bencil hesapların buz gibi soğuk suyunda boğmuştur. Kişisel değeri mübadele değerine çevirmiş, yok edilemeyecek sayısız fermanlı özgürlüğün yerine şu biricik, vicdandışı özgürlüğü koymuştur : Serbest Ticaret. Tek kelimeyle, dinî ve politik aldatmacalarla örtülen sömürü yerine, yalın, utançsız, dolaysız, hayvanca sömürüyü getirmiştir.

Burjuvazi o zamana kadar sayılan ve saygıyla karışık bir korkuyla bakılan bütün meslekleri kutsal giyimlerinden soydu. Doktoru, avukatı, şairi, bilim adamını ücretli işçisi yaptı.»

Böylece, kapitalizm, milyonlarca küçük üreticiyi mülklerinden yoksun kılarak, korkunç bir aynı düzeye indirme sürecine ulaştı. Ve gene bu aynı düzeye indirme süreci kültürel ilişkilere sokuldu. İşgücü bir meta haline gelmiş olan fert, ahlâkî ya da estetik bir değere sahibolmaktan uzaklaştı ve meta mübadelesi, her şeyi bir kıldığı için, sanat da bir meta oldu, kendi karşıtıyla, antagonizmasıyla bir kılındı. Sömürü biçimleri olarak köleliğe, serfliğe dayalı eski ya

da feodal toplumlarda kişisel ilişkiler daha dolaysızdı, bir insanın başka bir insana olan bağımlılığı daha dolaysız ve daha kişiseldi, işbölümü yalın bir işbölümüydü ve fert el sanatlarında kendini doğrudan doğruya dile getirebiliyordu. Bu toplumlarda, bugün artık büyük ölçüde yitirilmiş olan bir dinçliği, bir canlılığı vardı sanatın.

Ruskin ve William Morris bunu kavramışlar, ama kapitalist toplumun özel mülkiyet temelinin devrimci bir yoldan ortadan kaldırılması yerine, bu canlılığın yapmacık bir ortaçağ hayranlığına dönüşle yeniden sağlanabileceğini ileri sürmek gibi büyük bir yanılgıya düşmüşlerdi; William Morris ömrünün son yıllarında Marx'ın etkisiyle bu yanılgıdan kurtulmaya başlamıştı.

On dokuzuncu yüzyıldaki yaratıcı sanatçılar, sermaye temerküzünün insanlar arasındaki ilişkilere verdiği yeni, kişiliksiz niteliği bir hayli derinden sezinlediler. Eserlerinin kapitalist piyasa yoluyla aynı düzeye indirilmesini de son derece derinden sezinlediler. Para her şeyi bir kılar - sözgelişi, servetini yağ ya da sabundan yapmış bir milyoner tarafından satın alındığı zaman Michelangelo'nun bir eserini, bu yararlı ve evcil metalarla bir kılar; ya da West End'de bir oyun mevsimi Kraliyet Kimya Sanayi'nin hissedarlarından birinin yardımseverliğiyle sürdürüldüğü zaman Shakespeare'in bir oyunuyla belli ölçüde gübreyi bir kılar. On dokuzuncu yüzyıl romancısı, yeni burjuvaziye karşı duyduğu vahşi bir nefretle, bu basit denklemlere içerleme eğilimindeydi. Ne var ki, onun bu nefreti, yeni toplumun bazı olumlu yanlarını görmesini engelliyordu.

Modern milyoner ve onu doruğu olduğu sınıftaki görünümü, kâr sağladığı için kendisinin de yardım ettiği bilimin gelişmesiyle mümkün olabildi. Çağımızın gerçek şiiri ve zamanımızın gerçek kahramanları, bilimin bu gelişmesinde, yeni bir dünyayı bulgulayanların adanmış hayatlarında, Faraday'da, Pasteur'de, Curie'dedir. Ama içinde yaşadığı burjuva dünyası karşısında neye uğradığını şaşıran, Fransız devriminin yüce düşleri 1848'de son darbeyi yiyince, hayalkırıklığına uğrayan ve işçi sınıfının ortaya çıkışından büyük bir korkuya kapılan romancısı bunu göremez. Güncelerinde 1857 için şunları yazan Goncourt kardeşlerin tutumu buna örnek gösterilebilir:

«Bilim alanında bile hiçbir yüzyıl bu denli yüksekten atmamıştır. Yıllardır kimyanın ve fiziğin Bilboquet'leri, her gün bir tansık, yeni bir maden vaadediyor, bizi suda bakır tabakalarıyla ısıtmayı, bizi bir şeylerle beslemeyi ya da öldürmeyi, hepimizi çağdaş kılmayı vb. ciddi bir şekilde görev ediniyorlar. Bütün bunlar yalnızca Enstitü'ye, nişanlara, emeklilik maaşlarına, önemli kişiler olmaya varan koskoca bir aldatmacadan başka bir şey değildir. Ve bütün bunların yanı sıra, geçim durmadan zorlaşıyor, geçim bir kat, üç kat, on kat daha zorlaşırken besin maddeleri ya çürüyüp gidiyor ya da hiç bulunmuyor, savaşlardaki ölümler bile hiçbir şeyi düzeltmiyor (bu, Sivastopol'da yeterince açığa çıktı) ve iyi bir pazarlık akla gelebilecek en kötü pazarlık oluyor her zaman.»

İşte, bilim adamları o günden bu yana ölümde büyük ilerlemeler elde edebileceklerini kanıtlamışlardır ve bugün romancıyı etkileyen de, aslında onların çalışmalarının bu olumsuz yanıdır. Ama hayatı dönüştüren bir güç olarak bilim, bilim adamlarının yaşayışı ve çalışması ile kapitalist toplumun onlardan sağladığı yarar arasındaki büyük çelişme, işte bütün bunlar, geçmişte Goncourt kardeşler tarafından ne denli savsaklanmışlarsa, bugün de romancı tarafından sanat için bir gereç olarak o ölçüde savsaklanmaktadırlar.

Sanatçıyı, bütün bir on dokuzuncu yüzyıl boyunca, hiçbir zaman kabullenemeyeceğini ölçütleri kendisine zorla kabul ettirmeye çalışan dünyayı boş bir inkâr etme çabası içinde görürüz. Bazısı bunu, kendi fildişi kulesini kurarak ve kulenin tepesine 'sanat sanat içindir'in ipekten bayrağını çekerek yapar. Gerçekte, sanata para dışında hiçbir değer tanımayan uygarlığa bir meydan okuyuştur bu savaş narası. Sanat için sanat, para için sanata verilen umutsuz bir yanıttır; umutsuzdur, çünkü kule yapımında hiçbir zaman sağlam bir gereç olamaz fildişi.

Bazısı, Gerard de Nerval gibi, kendini asmaya kadar vardırmıştır işi. Bazısı, tam bir umutsuzluğa kapılarak, kendi eserlerini inkâr etmiştir. Burjuvaziden nefret eden, şiirde devrimci deneylere girişen, Paris Komünü'nün delişmen şairi Rimbaud ise kendini diri diri Habeşistan'a gömmüş ve vahşi bir alaycılıkla silâh ve insan ticaretine, diş bilediği burjuvazinin Afrika'nın bütün ürünlerine açgözlülükle el uzattığı bir zamanda bu ürünlerin ticaretine kalkışmıştır. Gauguin, Polinezya'nın ilkel komünistleri arasında yaşamak üzere Tahiti'ye çekilerek kamıştan kulübesini şaheserlerle donatmış; Cézanne, tamamlanmış tablolarını bir çukura fırlatıp atmış; Van Gogh ise bir akıl hastanesine düşmüştür.

Oysa tam o sıralarda, bu sanatçıların dostu ve savunucusu, belli belirsiz ama içten bir dâhi olan Emile Zola, gerçek çözüme doğru el yordamıyla ilerliyor, işçi sınıfının zorlu ve acı, fakat tutkulu yaşamına yaklaştıkça yüreğinde tutuşan yeni bir kıvılcımı içten içe sezinliyordu. Zola, kendinden öncekilerin düzmece kuramlarını, kaderci ve mekanik natüralizm öğretisi doğrultusunda geliştirdiği için başarısızlığa uğrar. Ne var ki, bu başarısızlık, son derece önemli dersler çıkarabileceğimiz cömert bir başarısızlıktır.

Bütün bunların sırrı hemen oracıktaydı, ellerinin altındaydı. Marx ve Engels, kapitalizmin, büyük sanatın boy atabileceği şartları ortadan kaldırmakla nasıl aynı zamanda sanatın insan tarihinde eşi görülmemiş bir yüksekliğe erişmesini mümkün kılacak şartları yarattığını açıklamışlardı. Ama kapitalizmin kendisi bu şartlardan yararlanma ve bu yeni sanatı yaratma yetisinden yoksundur; tarihte ilk kez, bir dünya sanatının, bir dünya edebiyatının şartlarını yaratmıştır kapitalizm. Bütün dünyayı kendi görünümüne bağımlı kılmıştır, tekniği ve üretimi o kadar geliştirmiştir ki, «geri» ve «ileri» halkların varlığı için bir sebeb kalmamıştır artık. Marx ve Engels şöyle diyorlar :

«... Üretimin durmadan devrimci bir nitelik kazanması, bütün sosyal şartların kesintisiz olarak dalgalanması, sürekli kesinsizlik ve çalkantı, burjuvaziyi bütün öncekilerden ayırır. Bütün yerleşik, donmuş ilişkiler, yaratmış oldukları eski saygıdeğer önyargıları, inançlarıyla birlikte, süpürülüp gider, yeni şekillenen bütün ilişkiler, katılaşıp kemikleşmeye zaman bulamadan eskirler. Bütün katılar eriyip hava olur, kutsal bilinen her şey kirlenip sefilleşir ve sonunda insanoğlu aklını başına devşirerek hayatın gerçek şartlarıyla ve kendi türünden olan ilişkileriyle yüz yüze gelmek zorunda kalır.

Ürünleri için durmadan genişleyen bir pazar ihtiyacı, burjuvaziyi yeryüzünün dört bir yanında kovalar durur. Her yere sokulmalı, her tarafa yerleşmeli, her köşeyle bağlantılar kurmalıdır.

Burjuvazi, dünya pazarını sömürerek, her ülkenin üretim ve tüketimine kozmopolit bir özellik kazandırmıştır. Bütün gericileri öfkelendirmek pahasına, endüstrinin bir zamanlar üzerine bastığı millî temeli ayağının altından çekip gö-

türmüştür. Bütün eski, yerleşik millî endüstriler yok edilmiştir, ya da her gün yok edilmektedir. Eskiler yeni endüstrilerce kovulmakta, yenilerin ortaya çıkışı bütün uygar uluslar için bir ölüm-kalım sorunu olmaktadır; yeni endüstriler artık yerli ham maddeyle çalışmamakta, dünyanın en uzak köşelerinden ham madde çekmektedir; endüstrilerin ürünleri yalnız yurtta değil, yeryüzünün her yanında tüketilmektedir. Millî üretimin tatmin ettiği eski ihtiyaçlar yerine, giderilmesi için uzak ülkelerin, iklimlerin üretimlerini gerektiren yeni ihtiyaçlar görüyoruz. Eski yerel ve millî kapalılık ve kendi kendine yeterlik yerine, her yöne dağılan ilişkileri, milletlerin evrensel karşılıklı-bağımlılığını görüyoruz. Maddî üretim gibi, her milletin fikir ürünleri de şimdi ortak mülkiyet olmuştur. Millî tek-yanlılık ve dar-kafalılık gün geçtikçe gerçekleşmez oluyor, sayısız yerel ve millî edebiyattan bir dünya edebiyatı doğuyor.»

Fakat bu dünya edebiyatı, kendisini doğuran kapitalist üretim şartlarınca tabiî gelişmesi kösteklenen güçsüz bir çocuktur. Irk düşmanlığı, millî kinler, sınıf düşmanlığı, güçsüz milletlerin millî gelişmesinin güçlü milletlerce zorla önlenmesi, hattâ cinsel eğilim ve cinsel antagonizması, kent ile köy arasındaki karşıtlık, geniş çapta meta üretiminin bir sonucu olarak zihnî çalışma ile fizikî çalışma arasındaki gittikçe artan bölünme, kapitalist toplumun çelişmelerinden doğan bütün bu şeyler, bir dünya edebiyatının gelişmesine vurulan prangalardır. Öyleyse denilebilir ki, romancının karşısına dikilen güçlüklerin tek çözümü : romancının sanat biçimine gerçekliğin epik özelliğini yeniden sağlayabilecek tek çözüm, devrimci bir çözümdür, yani modern toplumumuzun hakikatini kavrayan br çözümdür.

Çevirenler : Nur Deriş Celâl Üster

fransız aydınlarının bildirisi

Geçtiğimiz ay Endonezya Cumhurbaşkanı general Suharta şerefine Paris Belediye Sarayı'nda bir kabul töreni düzenlendi. Ama Fransız milletvekillerinin büyük çoğunluğu bu törene katılmayı reddettiler. Ve niçin katılmadıklarını da kamuoyuna bir bildiriyle açıkladılar. Bildiri şöyle :

«Endonezya halkının binlerce yıllık tarihini, çok ilginç kültürünü, ve millî bağımsızlık uğruna giriştiği çetin mücadeleye duyduğumuz hayranlığı belirtmek isterdik. Ama bugünkü rejimin çöreklenmesine yol açan Ekim 1965 olaylarını, altı yüz bin insanın sokaklarda oluk oluk akanlalarını unutamayız.

Yüzbinlerce insanın hapishanelerde, toplama kamplarında sorgusuz sualsiz çürümeye terkedildiklerini, onbinlercesinin Buru adasında bir cehennem hayatı yaşadıklarını unutamayız.

Demokrasiye bağlılığımız, Endonezya halkına karşı beslediğimiz dostluk ve o kanlı kıyımın kurbanlarıyla bizler arasında perçinlenen dayanışma, böyle bir törene katılmamıza imkân vermemektedir. Bu tutumumuzun Fransız halkının gerçek menfatleri ile bağdaştığına inanıyoruz.»

«Endonezya'da yüzbinlerce siyasî mahkûm, **YEDİ YILDAN BERİ YARGILANMAKSIZIN** tutuklu bulunmaktadır. Buru adasındaki hapishanelerde ve toplama kamplarında en kötü şartlar içinde yaşamak zorunda bırakılan bu mahkûmların dış dünya ile ilişkileri kesilmiştir.

Endonezya başkanı general Suharto'nun Fransa'yı resmî ziyareti dolayısıyla harekete geçen ve bu bildiride imzası bulunan bizler, dünya kamuoyunun dikkatini bu siyasî mahkûmlar üzerine çekmek isteriz.

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yasası ve Endonezya Anayasasında belirtilen insancıl ilkeler gereğince bu mahkûmların serbest bırakılmalarını talep ediyoruz.

İMZALAR

JOHN HOWARD LAWSON

da vinçi'nin dünyası mona lisa

Leonardo da Vinci, Mona Lisa adlı ünlü portresini, Kolomb'un Atlantik'i aşarak Asya'ya ulaşmasını sağlayan son seferine giriştiği, Amerigo Vespucci'nin serüven dolu gezilerinin Avrupa'da okunmaya başladığı sıralarda yaptı. Sanatçı bu tablo üzerinde aralıklı olarak 1502'den 1506'ya kadar çalışmıştı.

Ünü ölçüye vurmak zor. Üstelik Mona Lisa'nın dünyanın en ünlü tablosu olduğunu belirtir bir istatistik veri de yok. Ama, gene de, bir simge ya da bir fikirle böylesine kaynaşmış bir tablo herhalde az olsa gerektir. Tablonun aslını görmemiş, onu reprodüksiyonlarından tanımış, ya da adını duymuş milyonlarca kişi, Mona Lisa'nın gülümseyişinde kadının «esrarlı benliğini» bulmakta.

Bu tablo portre sanatına yeni bir yaklaşımdır. Resim tekniğinde virtüyozlaşmadan ya da psikolojik ifade ustalığından öte bir şeydir. Leonardo'nun bu tablodan yirmi yıl önce yapmış olduğu «Kayalıklar Madonnası» ile Mona Lisa'yı karşılaştırınca, sanatçının gelişmesinde ortaya çıkan değişikliği saptayabiliyoruz. Leonardo, daha 1480'lerde on beşinci yüzyılın «bakire» anlayışını insancıllaştırmaya koyulmuştu. Madonna'yı iki çıplak çocukla genç bir melekten oluşan bir grubun içine yerleştirmişti. Kayalar Madonnası'ndaki bakirenin yere bakan gözleri ve masum hali Bayan Lisa'nın o içten pazarlıklı gülümseyişi ve ardındaki esrarı çözme yolunda psikolojik bir sıçrama olmuştur.

Francesco del Giacondo'nun karısı olan Lisa, Leonardo tabloya başladığı zaman yirmi üç yaşındaydı. Yedi yıllık evliydi. 1495'te Napoli'den Floransa'ya geldiğinde Giacondo'nun üçüncü karısıydı. Portreden, Lisa'nın olgunlaşmış bir kadın olduğu izlenimi alınır. Bu kadın hakkındaki bilgilerimiz pek azdır. Oysa olgun görünüşünün, başından geçenlerle ilgili olduğunu düşünebiliriz. Leonardo onu eksiksiz bir fizik gerçekçilikle çizmiştir. Siyah-beyaz eskizler yapmış, eller ve beden için bir sürü model kullanmış; resim sanatı, düzenleme ve anatomi konusunda o güne değin edindiği tüm bilgiyi bu resme dökmüştür.

Lisa «esrarlı»dır! Salt dıştan görülen bir kişilik, gereğince bilinmiş olamaz. Lisa'nın esrarı, duygu ve heyecanlarını saklamayı öğrenmiş üst sınıftan bir kadının esrarıdır. Kişiliğinde derinlikler olabilir. Kimbilir, tutkuya, fedakârlığa can atıyordur. Oysa bu derinlikler ölçülü, tutkular durgundur. Zamanın modası uyarınca alınmış kaşlaıyle Mona Lisa, iyi yetişmiş biri görünüşündedir. Zengin giysilere bürünmüş bir vücudun dinginliğini iletir. Bu tabloya bakılınca, insanın aklına Agnolo Firensuolo'nun o çağda hanımların modaya uyarak nasıl giyin-

meleri ve davranmaları gerektiği yolunda verdiği öğütleri Mona Lisa'nın tuttuğu geliyor. «Ağzınızı sırıtıyormuşcasına, yapmacıklı bir biçimde değil de sanki farkında değilmişsiniz gibi biraz sola kıvırınız. Bu hareket, kıvamınca, ölçülü ve kibarca yapılır da buna bir de masum bir işve ve de gözlerin bazı hareketleri eşlik ederse, yapmacıklı olmaktan çıkar.»

Lisa, gelecek dört yüzyılın roman ve dramlarındaki kadın kahramanların öncüsü olarak düşünülebilir. Balzac ve Ibsen'in kadın kahramanlarının burjuva mülkiyet ilişkilerinin ağına düşmüş, hayalci, içten pazarlıklı, harcanmış kadınların ilk örneğidir... Gene de bu tabloyu anlaşılır bir tarihsel konuma yerleştirebilmek için Leonardo'nun kişi ve sanatçı olarak gelişmesine biçim veren toplum ve hayat güçlerini incelememiz gerekmektedir.

Amerika'nın keşfi, Avrupa'nın ticari genleşmesinin ve katolik feodal iktidar yapısındaki çöküşün bir safhasıydı. Ortaçağ düzendeki çöküşün yanısıra köylüler ile alt sınıfların on dördüncü yüzyıldan on altıncı yüzyıla kadar süren devrimci eylemleri ve sosyal mücadeleleri baş vermişti. Bu hareket ve mücadeleler, Avrupa'nın her bucağında kendisini gösterdi: Fransa'da Jackerie, İngiltere'de Wat Tyler ayaklanmaları, Bohamya'da Huss savaşı, İtalya ve Flanders'te usta ve kalfaların başkaldırmaları, 1525'te Alman köylü savaşında en yüksek noktasına varacak olan Orta Avrupa'daki hareketler.

Bu ayaklanmalar, katolik-feodal yapının çöküşü'nü büyük ölçüde etkiledi. Yığınlardan gelen direniş, yükselen burjuvazinin kilise ve devlet yöneticilerinden tavizler koparmasına yaradı. Halkın daha büyük çapta örgütleneceği, daha köklü isteklerde bulunacağı kuşkusu, eski aristokrasi ile ticaret ve sanayinin daha nüfuzlu temsilcileri arasında her türlü uzlaşmayı belirleyen güçlü etken haline geldi.

Leonardo'nun 1452'den 1519'a kadarki hayatı, reformasyon öncesindeki toplumsal mayalanma ile sınıf mücadelesi dönemini kapsar. Ortaçağ yapısının çok etkili olan üst yapısıyle birlikte çökmesi iyice ilerlemişti. Oysa eski düzenin yerini alacak örgütlenme biçimleri henüz ortaya çıkmış değildi. Bir türlü kesin bir sonuca bağlanamayış, ortaçağın bağlarından kurtulmuş insan çabasının, sürekli özgürlük ve ilerlemeyi sağlıyacağı yolundaki hayalci görüşe kuvvet kzandırdı. Sanatçılar ve düşünürler, otoriteci papalığa meydan okurken, kendi öz değer yargılarının, o boş ama çok duygulu insancıl yargılarının, tüm topluma mal olacağını hayal etmekteydiler. Kültür ve sanat erlerinin hâlâ da besleyip durdukları bu hayal, kapitalizm çağında sınıf ilişkilerinin henüz duru bir şekilde göz önüne çıkmadığı bir dönemde can alıcı bir güç taşımaktaydı. Bu, rönesansın görünüşte taşıdığı «evrensellik»in özü olan düştü; en yaratıcı biçimiyle ifadesini de Leonardo'nun eserlerinde bulmuştu.

Leonardo'nun özel hayatındaki olaylar, daha büyük plandaki sosyal gelişmenin ayrılmaz bir parçasıydı. Leonardo, hali vakti iyi bir noterin gayrimeşru oğluydu. On sekizinde Andrea de Verocchio'ya çırak girdi. 1472'de yirmisine bastığında, adı Floransa ressamlarının kırmızı kitabına yazıldı. On yıl sonra Floransa'dan ayrılıp Milano'ya yerleşti. Leonardo'nun Floransa'yı bırakıp gidişinin sebeblerini anlayabilmek için sanat konusundan ayrılmamız, daha ciddi bir konuya, **şap** konusuna geçmemiz gerekiyor.

Floransa, Medici ailesinin diktatörlüğü altındaydı. Medici'ler üç imalâthaneyi çalıştırıyorlardı. Bunlardan biri ipek, öbür ikisi yünlü kumaş imal ederdi.

Bu ailenin mali ilişkileri tüm Avrupa'ya yayılmıştı. Bruges'de, Londra'da, Avignon'da, Cenova, Venedik ve Milano'da banka şubeleri açmışlardı. On beşinci yüzyıl ortalarındaki ekonomik genleşme, Medici'leri papalıkla anlaşıp tarihin en erken kartel kuruluşlarından biri halinde birleşmek zorunda bıraktı. Bu, Avrupa'nın şap stoklarını tekel altına almak girişimiydi. Şap, kumaş boyamada mordan olarak kullanılan, tekstil üretiminde pek gerekli bir madde olduğundan, tasarı tüm Avrupa kumaş ticaretini denetim altına almayı amaçlamaktaydı. Şap Doğu'dan ithal ediliyordu. Ama, 1459'da Papalık toprağı olan Civita Vecchia'da zengin şap yatakları bulundu. 1466'da Medici'ler Papalık ile, madenlerin işletilmesi ve Vatikan'a belli bir pay ödeyecek bir şirketin kurulması konusunda anlaştılar.

Tasarlanan kartelin büyük siyasal yankıları oldu. Papa tekeli zorla kabul ettirmek, fiatı yükseltmek için Türk şapının ithalini yasakladı. Buna ilişkin kanunların, üç büyük kumaş yapım bölgesi olan İngiltere, Flander ve Venedik'te geçerli olmasını istedi. Papa'nın bu isteğinin kabulü üzerine, özellikle Flanders'te amansız ve şiddetli bir karşıkoyma başladı. Tekstil sanayii mahvolmuş, şehirler düpedüz ayaklanmıştı. Bu arada Medici'ler bir yandan anlaşmalar yoluyle, bir yandan da ordunun baskısıyla öbür İtalya madenlerini ellerine geçirerek denetimleri altına aldılar, tekeli genişlettiler. Yaygın karşıkoymadan ürken ve Medici'lerin Kilise zararına uluslararası alanda güçlenmesinden korkan Papa IV. Sixtus, Vatikan'ın eski politikasından çark etti. Floransa'lı Pazzi'nin rakip bankasıyle birleşti. Pazzi, hiç de garip olmayan bir raslantıyle, Türk şapının ithalinden çıkarı olan bir kimseydi.

Bu, 1478'de Floransa'nın altını üstüne getiren Pazzi'nin entrikasıyla sonuçlandı. Pazzi'nin iktidara el koyma girişimi boşa çıkmakla birlikte, Medici'lerin durumu da iyice sarsıldı. Papalık bu entrikayı bahane ederek firma ile olan sözleşmesini yürürlükten kaldırdı. Topraklarındaki şap madenlerini kendi üzerine geçirerek Lorenzo de Mediçiyi afaroz etti. Mücadeleye bu yanından bakılırsa, bu, finans dünyasının üst katlarında geçen olagan bir hırsızlar kavgasından ibaretti. Oysa, bu tür kavgalar, iktidarın anayapısındaki derin çatlakların belirtisidir. Vatikan, Avrupa ekonomisini etkileyeceğim diye umutsuz bir çaba harcıyordu. . Buna karşılık, büyüyen ticaret ve manifaktür güçlerini artık kontrol edemez duruma gelmişti. Kilise çıkarlarının ağına yaklanmış Medici Bankası da artık eski üstünlüğünü koruyamayacak duruma düşmüştü.

Demek ki kavga, İtalya'nın kaderini etkileyen bir güçsüzlük belirtisiydi. Artık Floransa'da Medici diktatörlüğü, göstermelik de olsa halkın desteğine güvenemiyordu. Bundan böyle açıkça kuvvete ve zorbalığa bel bağlamak zorundaydı. Orta sınıfın hoşnutsuzluğu, küçük zanaatkâr ve kalfaların daha da sömürülmesi, bir devrimin yakında patlak vereceğini gösteriyordu.

Floransa'nın bu yıllardaki sosyal tarihi, Boticelli'nin sanatında buruk bir sadelikle izlenebilir. Medici villalarından birinin duvarlarına o şiir dolu «Primavera» resmini yapmakla uğraşan bu sanatçıya, 1478'de alçaltıcı bir propaganda görevi verildi. Palazzo del Podesta'nın duvarlarına Pazzi fesatçılarının daağacına çekildiklerini gösteren resimler yapması emredildi. Sınıf mücadelesi kızıştıkça Boticelli'nin çalışması, öfkenin kurbanı oldu. Son döneminde yaptığı çiğnenmiş, örselenmiş, iğri büğrü mücadele eden vücutlarla doruğuna ulaştı.

Leonardo, daha büyük ve karmaşık bir kişiliği olan bir insandı. Düşünen

İtalyan'ların çoğu gibi o da, o sıralar İngiltere ve Fransa'da görülen gelişme sürecinin ardından ortaya çıkan güçlü bir yöneticinin eliyle İtalya'nın birleşmesini istiyordu. Milano'nun hâkimi Ludovico Sforza, ileride kendisini ulusal bir önder kılacak güç ve enerjiye sahip görünmekteydi. Leonardo, 1487'de Ludovico'nun hizmetine girdi. Leonardo, kendi niteliklerini Ludovico'ya savaş aletleri icatçısı biçiminde anlatmıştı. Herhalde İtalya'nın ulusal özlemlerini düşünüyordu. Leonardo, karada ya da denizde saldırı ya da savunma «makineleri», güvenli ve saldırıdan korumalı zırhlı arabalar, toplar, havan topları, ağır toplar, mancınıklar, ok mancınıkları, traboccho'lar ve son derece etkili daha başka makineler «yapabileceğini» yazıyor.»

Leonardo, Milano'ya, hem kentin askeri yönden hazırlanmasında devrim yapmak, hem de kent planlarında halkın mutluluk ve dirliğine yararlı reformları gerçekleştirmek, kentin su ile ilgili problemleri konusunda önemli hizmetlerde bulunabileceğine ilişkin büyük umutlarla gelmiş görünüyor. Leonardo, yaratıcı çalışmalar ve bilimsel araştırmalalar yapmak için istediği koruma ve desteği bulmuştu. Oysa, Ludovico patronluğu sanatçının pek çok şey isteyen dileklerinden hiç birini kabule yanaşmadı. Sforza diktatörlüğü, Medici'lerin Floransa'daki yönetimi kadar zalim ve halka uzak bir yönetimdi.

İtalya'daki siyasal entrikalar ve yozlaşma, Roderigo Borgia'nın Papalık tacını ele geçirdiği 1492'de en yüksek noktasına ulaştı. Papa VI Alessandro gibi, Roderigo'nun da yönetimi kendinden önceliklerinkilerden kötü değildi. Kötülüğüyle ün salmış Borgia ailesinin işlediği suçlar ve bu ailenin tutkuları, devrin ahlâksızlığını açığa vurmaktaydı. Bu, Ludovico'nun siyasetinde çok daha göze çarpar bir şekilde ortaya çıkmıştı. Fransızların İtalya'yı istilâ etmelerini kışkırtan Ludovico, 1940'ta Paris'te Nazi'lere kucak açan işbirlikçilere çok benzeyen bir rol oynadı. İtalyayı birleştirecek yerde, kendisine geçici bir dokunulmazlık sağlayarak yurdunun mahvolmasından yarar sağlamaya baktı; kendi yurdunun celladı oldu, çıktı.

İsviçre ve başka yerlerden toplanmış ücretli askerlerden oluştuğu için aralarında hemen hemen tek bir Fransız'ın bile bulunmadığı Fransız orduları 1494'te Alp'leri aştıkları zaman, Milano'da iyi karşılandılar ve ağırlandılar. Bu ordular fethede ede aşağılara iniyor, önlerine gelen şeyleri talan ediyorlardı. Medici'ler Floransa'yı teslime, kendi mal ve mülkleri için büyük bir tazminat ödemeye hazırlandılar. Tehlike, uzun süredir ertelenen devrimi başlattı. Dominiken keşişi Savonarola, katedralde toplanan kalabalık bir dinleyici topluluğuna seslendi. Eski **popolo e liberta** sesleri sokakları yeniden çınlattı. Medici'lerin yüzyıldan beri gerçekleştirdikleri herşey, birkaç saat içinde yerle bir edildi. Piero ile Giuliano del Medici, arta kalan küçük bir ordu ile kaçtılar.

Floransa'da Savonarola'nın önderlik dönemi, kapitalizm çağının başında değişen sınıf ilişkilerinin örneği olması bakımından çok ilginçtir. Bu dönem, orta sınıfın kendi çıkarlarına uygun bir devlet iktidarını kurma yolundaki ilk girişimlerinden birini ifade eder. Savonarola, herkes adına, bütün halk yığınları ve de en çok sömürülen zanaatkâr ve esnaf adına konuştuğunu söylüyordu. Oysa çok geçmeden, sözlerindeki demokratik yanların, zenginliğin kötülüklerine yaptığı saldırıların, yalınlık ve kardeşlik çağrısının gerçekte, tüccarların, müteşeb-

bislerin ve ustabaşlarının oluşturduğu imtiyazlı sınıfın yararına olan tedbirlerin desteklenip sağlama alınmasını gözettiği ortaya çıktı.

Savonarola, yükselen burjuvazinin temsilcisiydi. Ama bu, Medici döneminin kararsızlığıyle bozulmuş, fırsat düşkünü, devleti yönetmeye güçsüz bir burjuvaziydi. Savonarola'nın Papa ile birlikte tüm Kilise örgütüne saldırısı, Reformasyon'un yolunu açtı. Fakat Savonarola'nın çevresindeki kişilerin hiç birinde Kalvincilerin boyun eğmezliği yoktu. Savonarola'nın duygusal sofuluğu, halk yığınlarının kararsız desteğini sağlamayı amaçlayan bir girişimdi; ayni zaman da da kişisel yetersizlik nedeniyle mistik bir inanca sığınıştı.

Ilımlı programı giderek artan engellerle karşılaştıkça, sırtını dayadığı destek göçtükçe, Savonarola'nın duygusal sertliği ve şiddeti de arttı. Daha sonra gelen bir sürü burjuva reformcu keşişlerine özgü olan bu olgu, **iki arada kalma histerisi** diye tanımlanabilecek bir durumdur. Aristokrasi partisi 1498 martında iktidarı ele geçirdi. Papa'nın bu keşişin ortadan kaldırılması isteğine rağmen bunlar Savonarola'ya karşı hareket etmekten çekindiler. Keşiş henüz popülerliğini yitirmemişti. Ama aşağılık, iğrenç bir jestten yararlanma yoluna gittiler: mucize vaadinde bulunmuş bu adamı, kalabalığın önünde mucize göstermeye çağırdılar. Savonarola bu zorlu sınamadan kaçınınca, karışıklıklar ve gösteriler başladı; bu da onun tutuklanmasını sağladı. Bunu yargılama, işkence ve idam izledi.

Savonarola'nın durumundaki çelişiklik, yaptığı kültürel etkiye kadar uzandı. O, sanatta yalınlık ve kutsallığa, Fra Angelico'nun derli toplu giydirilmiş figürlerine, sofu, etsiz tablolarına dönülmesini istiyordu. Buna karşılık Halk partisi, cesaretini yitirmiş Boticelli ile delikanlı Michelangelo'ya sadece bir umut, bir ilerleme umudu getirmekle kalmıştı. Savonarola iktidara geçtiği zaman on dokuz yaşında olan ve Halk partsinin programındaki yurtsever ve Kiliseye karşıt yanları, hayatının ve sanatının yol gösterici ilkeleri olarak benimseyen Michelangelo, Floransa olaylarından son derece etkilenmişti.

Bu sıkıntılı yılların, Leonardo'nun düşüncesi üzerindeki kesin etkileri konusunda hiç bir bilgimiz yok. O zamanki düşünce hayatının en derin ifadesi, o kasvetli «Son Yemek» dramında görülebilir: Isa'nın uğradığı ihanet, insanın uğradığı ihanettir. Yaklaşmakta olan felâketin korkunç kaçınılmazlığı resmin havasına sinmiştir. Buna karşılık resimde sanatçının, trajediyi aşıp geçen ve insanlığın son zaferini müjdeleyen bir inancı, bir ağırbaşlılığı vardır.

Leonardo, Milano'da daha bir süre kendisini güven içinde hissetti. Fakat, Ludovico'nun ihaneti kaçınılmaz karşılığını gördü. 1494'te Fransız istilacılar Milano'ya dost olarak konakladıkları zaman, Sforza'nın servetinin parıltıları gözlerinden kaçmamıştı. XII. Louis, 1498'de Fransa tahtına çıkar çıkmaz Vatikan'la ittifak kurdu. Italya'ya Papa'nın bir müttefiki olarak girerek Milano'yu zaptetti; Ludovico kaçtı.

Klasik işbirlikçilik komedi-trajedisi, kendisine yaraşan bir sonla oynandı. Ludovico, Italya'yı yeniden zaptetmiş olan Isviçre'li askerlerden bir ordu kiraladı. Ludovico'nun hizmetine girenler, Fransız bayrağı altındaki öbür Isviçre ordusu ile karşılaştılar. Mesele silâh zoruyle değil, ücretli askerlerden bir kısmının grev yapmasıyle çözüme bağlandı. Novarro savaşının arifesinde Ludoviconun kıtaları savaşmayı reddettiler. Bunu, kendi yurttaşlarını öldürmekten vic-

dan azabı duyduklarından değil de, ücretleri ödenmediği için yaptılar. Yenik düşen Ludovico, bir Fransız zindanını boyladı.

«Mona Lisa»nın tarihsel arka planını bu olaylar dizisi oluşturur. Kapitalist çağ sanat ve edebiyatında filizlenen psikolojik portreciliğin ilk ve en büyük örneği olmasını belirleyen özellik budur. Patronu 1498'de mahvolunca, Leonardo Milano'dan kaçtı. Sanatçı sonunda doğduğu şehre döndü. Mantua'ya, Venedik'e geçti. Leonardo, 1502'de bu resme başladığı zaman ellisindeydi. O yıl Floransada özgür yönetimin son kalıntıları da kazındı. Sanatçı, ülkenin içinde bulunduğu acıları hiç bir şekilde açıklamayan biçimci bir doğa görüntüsünün önünde, içten pazarlıklı biçimde gülümseyen bir kadın resmi yapmıştı. Kadının yaşantısına ilişkin hiç bir şeyi açıklamıyordu. Mona Lisa, Savonarola yönetimin ilk yıllarında Floransa'ya geldiğinde, henüz on altı yaşında idi. Halkın devrimci çabalarını görmüş, caddelerde uzayıp giden uğultuyu dinlemiş, kendi sınıfının öbür kadınlarıyle birlikte, içinde bulunduğu varlıklı oligarşinin yeniden iktidara gelmesini, keşişin idam haberlerini bekleye durmuştu.

Madonna Lisa'nın hayatında, ünlü çağdaşı Lucrezia Borgia'nın tersine, özellikle sansasyonel olan hiç bir şey yoktu. On üçündeyken Vatikan'da evlenmiş, yirmi birine varmadan, ailesinin çapraşık siyasi kaderini yoluna koymak için dört defa ayrılmış, yeniden evlenmişti. Bu entrika, cinayet, en yakın akraba ile yatma (incest) dramı, kadınlığın «oldum olası esrarı»nın bir başka yanını anlatır: burjuvazinin kadını aşağılamasını. Bu, burjuvazinin, kişinin değerini, mübadele değeri haline çevirerek, duyguyu «çıkarcı hesapların buzlu sularında» boğarak «tüm feodal, patriarkal ilişkilere» son vermeye koyulduğu bir zamanda oluyordu.

Şimdi nasılsa, o zaman da topluma akla uygun düzen verme meselesi, ifadesini en olmadık, en akla sığmaz bir «katliam» zorunluğunda» buluyordu. Leonardo ise savaştan, «en hayvanca çılgınlık» diye söz etmekteydi. Lisa'nın portresini yaptığı sıralarda Leonardo, Palazzo Cecchio duvar resmi üzerinde çalışmaktaydı. Bu resimde, savaş çılgınlığını şaşmayan bir gerçekçilikle dile getirmeyi düşünüyordu. Defterleri, onun savaşın gerçek yanını iletme kararlılığına tanıklık etmektedir.

«Ölüleri toz-toprağa yar gömük, öbürlerini ise akan kanlara bulanmış, bir çamur deryası haline gelmiş kıpkırmızı toprak içinde çiz... Onları öbür insanların vücutlarına sürünen, sıkılmış yumrukları, çiğnenmiş ayakları ile ölüm çırpınışları içinde, çeneleri birbirine geçmiş, gözleri yuvarlanmış halde göster.

Leonardo, duvar resmini tasarlarken, tozboyayı duvara uygulamakta yeni bir usul kullanmayı denedi. Deneme başarısız oldu, resim mahvoldu gitti. Elimizde sadece sanatçının dört nala koşan at, katılmış kalmış insan figürleri, gerilmiş, kasılmış yüzler gibi parça parça eskizleri vardır. Bunlar eserin bütününün etkisi konusunda fikir verebilir. Palazzo Vecchio'da Leonardo'nun bu eserinin yeri belki de elli yıl öylece kaldı. Sonunda Vasari'nin freskolarıyle örtüldü. Rengi solan ve pul pul kalkan harap duvar, Leonardo'nun hayatındaki engeli andırıyordlu; onun düzenli bir evren görmeye çaba gösterdiği yerde, karma karışık, param parça renkler.

Leonardo'nun yaratıcı enerjisi bir şey kaybetmedi. Geziler yaptı, eskizler çizdi; felsefe, anatomi, astronomi, optik, matematik üzerinde yazılar yazdı, gözlemlerde bulundu. Ama, biliyordu ki Rönesans hümanizminin umutları boşa çık-

mıştır. Dünya barışa doğru gitmiyordu. Daha büyük savaşlara, daha aman dinlemez bir sömürüye doğru ilerliyordu.

1512'deki bir İspanyol istilâsı, Medicillerin İtalya'ya dönmesini sağladı. Guiliano del Medici, Floransa yönetiminin başına geçti. 1513'te Giovanni de Medici X. Papa Leo oldu. Giovanni, Roma'da önemli mimari ve artistik projeleri gerçekleştirmeye koyuldu. Bu projelerden gelecek kâr, yani toplanan parayla yapılan işin gerçek karşılığı arasında muazzam bir fark vardı. Gerçekten de Santa Petro'nun yapımı için vergi toplama meselesi. Reformasyonu başlatan Luther'in önderlik ettiği Alman muhalefetinin baş etkeni olmuştu.

Leonardo, 1513'te Papalığın hakimiyeti sırasında Roma'ya gelen gözde ressamlardan biriydi. Öbürleri kendilerini Vatikan'ın isteklerine uydurmuşlardı. Raphaello 1514'te St. Pietro'nun başmimari olmuştu. Sistin Kilisesinin dekorasyonuna karşılık ücretini almakta akla karayı seçen ve Medici'lerin dönüşünü siyasal bir felâket olarak gören Michelangelo, gururunu ayak altına almış, Leo'nun siparişlerini kabul etmişti. Oysa, bilimdeki bütün ilginçliğine rağmen Leonardo için Roma'nın entellektüel havası boğucuydu. Vatikan'da kendisine bir daire verilmişti. Ama, deneyleri ve anatomi desenleri onun büyücülükle uğraştığı kuşkusunu doğurdu. Francis I, 1515'te İtalya'yı istila ettiği zaman, Leonardo'yu kendisiyle birlikte Fransa'ya gitmeye çağırdı. Mona Lisa'nın Fransız hükümdarına 12.000 franka satıldığını gören sanatçı, razı oldu.

Leonardo, son yıllarını Orta Fransada rahat bir sürgün hayatı içinde geçirdi. Ama bir gezginci, entellektüel bir vatansızdı Amerika'nın altınları Avrupa'ya akmaya başlamış, Balboa Pasifik'i görmüştü. Cortez Meksika'yı istilaya hazırlanıyordu. «Kehanet»lerinde Leonardo, Avrupa'nın sömürgeci genişlemeye doğru gelişmesini önceden görmüştü. «Değerli madenler» üzerine şunları yazmıştı:

«Karanlık, gün görmedik mağaralardan, tüm insan soyunun büyük felâketler, tehlikeler ve ölümlerle karşılaşmasına sebep olacak şeyler çıkacaktır... Bu, sayılamayacak kadar cinayete sebep olacak, sefil insanları öldürmeye, çalmaya ve köleleştirmeye götürecek ve kışkırtacaktır.»

Bu muydu, Rönesansın vaadettiği şeylerin, bilimin bulgularının yeni insan ve doğa bilgisinin karşılığı? Mona Lisa'nın gözlerindeki esrar, acaba bu muydu? O, kendisini sanata, nadide kumaşın işlenmesine, etin güzelliğine, içten pazarlıklı gülümsemeyişin esrarını çözmeye vermişken, insanlığın çoğunluğu sonsuz bir mücadeleye ve didinmeye mi mahkûmdu?

Türkçesi: Gülümser Solmaz

yeni adımlar
aylık sanat ve siyaset dergisi